

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних
відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра міжнародних економічних відносин та логістики

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: **«СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ РЕСПУБЛІКИ
МОЛДОВА»**

Виконала:

студентка 4 курсу групи УО-41

спеціальності

292 Міжнародні економічні відносини

освітньої програми

«Міжнародні економічні відносини»

першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти

Бахишова Л. Х.

Керівник:

к.е.н., доц. Шуба М.В.

Рецензент:

Харків – 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»

Кафедра міжнародних економічних відносин та логістики

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Спеціальність 292 – «Міжнародні економічні відносини»

Освітня програма – «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин
та логістики
Анна ЗАЙЦЕВА

« ____ » _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Бахишовій Ламії Хафізівні

1. Тема роботи «Сучасний стан та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова»

керівник роботи к.е.н., доц. Шуба М.В.

затверджені наказом по університету від “05”02.2025 року № 4001-5/313

2. Строк подання студентом роботи 20.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити

Дослідити сутність, функції та значення зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки; визначити ендегенні та екзогенні чинники впливу на зовнішню торгівлю; проаналізувати сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова; дослідити тенденції розвитку двосторонньої торгівлі України та Республіки Молдова; узагальнити перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження зовнішньої торгівлі країни
2.	Розділ 2. Особливості та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова

5. Дата видачі завдання 01.12.2024 р.

Студент Л. Х. Бахишова
(підпис)

Керівник роботи М. В . Шуба
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Бахишова Л. Х. Сучасний стан та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова : кваліфікаційна робота бакалавра [Рукопис]. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 65 с.

Кваліфікаційна робота бакалавра присвячена дослідженню сучасного стану та перспектив розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків; містить 17 рисунків, 17 таблиць, список використаних джерел з 50 найменувань.

У першому розділі роботи розглядаються сутність, функції та значення зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки, а також ендогенні та екзогенні чинники впливу на зовнішню торгівлю.

У другому розділі проаналізовано сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова; досліджено тенденції розвитку двосторонньої торгівлі України та Республіки Молдова; узагальнено перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, Республіка Молдова.

ABSTRACT

Bakhyshova L. Kh. Current state and development prospects of the foreign trade of the Republic of Moldova: bachelor's thesis [Manuscript]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 65 p.

The bachelor's thesis is devoted to the study of the current state and development prospects of the foreign trade of the Republic of Moldova. The work consists of an introduction, two chapters, conclusions; contains 17 figures, 17 tables, and the list of references includes 50 sources.

The first chapter of the bachelor's thesis examines the essence, functions and significance of foreign trade in the development of the national economy, as well as endogenous and exogenous factors influencing foreign trade.

The second chapter analyzes the current state of foreign trade development of the Republic of Moldova; investigates the trends in the development of bilateral trade of Ukraine and the Republic of Moldova; summarizes the prospects for the development of foreign trade of the Republic of Moldova.

Keywords: foreign trade, export, import, the Republic of Moldova.

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження зовнішньої торгівлі країни	8
1.1. Сутність, функції та значення зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки	8
1.2. Ендогенні та екзогенні чинники впливу на зовнішню торгівлю	13
Висновки до першого розділу	19
Розділ 2. Особливості та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова	20
2.1. Сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова	20
2.2. Тенденції розвитку двосторонньої торгівлі України та Республіки Молдова	37
2.3. Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова	48
Висновки до другого розділу	55
Висновки	56
Список використаних джерел	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Зовнішня торгівля є найважливішою формою участі Республіки Молдова в міжнародних економічних відносинах. У цій сфері існують перешкоди та проблеми, такі як низька конкурентоспроможність продукції, досить обмежений асортимент експортованих товарів, брак досвіду та логістики. У той же час є успіхи, зокрема Угода про поглиблену та всеохоплюючу вільну торгівлю між Республікою Молдова та ЄС. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова є актуальним у контексті глобальних економічних трансформацій, регіональних викликів та зростаючої ролі міжнародної торгівлі у формуванні економічної стабільності країн. Аналіз перспектив розвитку зовнішньої торгівлі Молдови є важливим для України, яка має тісні економічні зв'язки з цією країною. Досвід Молдови у розвитку експорту, залученні іноземних партнерів і адаптації до європейських стандартів може бути корисним для формування зовнішньоторговельної політики України в умовах її власного руху до ЄС.

Ступінь вивчення проблеми. Дослідженню сутності, функцій та значенню зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки, а також ендогенних та екзогенних чинників впливу на зовнішню торгівлю присвятили свої праці О. Довгаль, Л. Григорова-Беренда, М. Шуба, А. Блановши, О. Сидоров, Н. Фісуненко, Т. Альошина, І. Назаркевич, Н. Кузьминчук, Т. Куценко, О. Терованесова та інші. Особливості та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова досліджували В. Бутмалай, А.Ф. Сараку, Т. Колеснікова, Т. Яцішін, Л. Шавга, Г. Дука, А. Стратан, Т. Гутіум, Н. Лобанов, Б. Чіструга та інші.

Мета дослідження. Метою роботи є визначення тенденцій та перспектив розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова.

Відповідно до мети дослідження в кваліфікаційній роботі бакалавра поставлені наступні **завдання**:

- дослідити сутність, функції та значення зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки;
- визначити ендогенні та екзогенні чинники впливу на зовнішню торгівлю;
- проаналізувати сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова;
- дослідити тенденції розвитку двосторонньої торгівлі України та Республіки Молдова;
- узагальнити перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова.

Об’єкт дослідження – розвиток зовнішньої торгівлі країни.

Предмет – сучасний стан та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова.

Методи дослідження зовнішньої торгівлі Республіки Молдова, використані у даній роботі, включають метод узагальнення, історико-логічний метод, порівняльний метод. Також для досягнення мети дослідження використано тренд-аналіз, PESTEL-аналіз та SWOT-аналіз.

Інформаційною базою стали аналітичні та статистичні звіти та огляди Міжнародного торгового центру (ITC), Національного бюро статистики Республіки Молдова, Світового банку, Державної служби статистики України тощо.

Апробація. Окремі положення кваліфікаційної роботи бакалавра були опубліковані у збірнику матеріалів XX всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин» (28 лютого 2025 року, м. Харків). Назва доповіді «Сучасний стан зовнішньої торгівлі Республіки Молдова з Європейським Союзом».

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків; містить 65 сторінок тексту, 17 рисунків, 17 таблиць. Список джерел містить 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ КРАЇНИ

1.1. Сутність, функції та значення зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки

Зовнішня торгівля є однією з найважливіших сфер економічної діяльності, яка забезпечує взаємозв'язок національної економіки з глобальними ринками. В умовах глобалізації та інтеграційних процесів зовнішня торгівля виступає не лише засобом забезпечення економічної взаємодії, але й джерелом економічного зростання, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності держави.

Зовнішня торгівля є найдавнішою формою економічних зв'язків між країнами. Спочатку основним об'єктом комерційних операцій був обмін товарами різного ступеня обробки (починаючи з первинних сільськогосподарських, видобувних і закінчуючи промисловими). У 18-19 століттях поступово, відповідно до появи і розвитку техніки, посилюється зовнішня торгівля засобами виробництва. Зі збільшенням розмірів ринкової економіки виникає і розвивається рух капіталу. У 20 столітті – особливо в другій половині – динаміка вивозу капіталу відбувається швидше, ніж вивезення товарів. В останній період 20 століття інформаційні послуги, телекомунікації та ін. також збільшують свою частку в міжнародних операціях [1].

З огляду на складність, комплексність та багатогранність сутності зовнішньої торгівлі, до цього часу не існує єдиного загальноприйнятого визначення терміну.

Л. І. Григорова-Беренда та М. В. Шуба визначають зовнішню торгівлю як сферу товарно-грошових відносин однієї країни з іншими країнами. Якщо розглядати зовнішню торгівлю усіх країн світу разом, то це є міжнародною торгівлею [2].

Колектив авторів підручника «Міжнародні економічні відносини» за редакцією А. П. Голікова та О. А. Довгаль розглядає зовнішню торгівлю як обмін товарами і послугами між державно оформленими національними господарствами [3].

А. Блановський визначає зовнішню торгівлю як сукупність зв'язків, обмінів та експортно-імпортних операцій між країнами світу. Це міжнародний обіг товарів, міжнародні потоки наукових досліджень, міжнародні потоки праці. Розширення зовнішнього обміну базується на поглибленні суспільного поділу праці та еволюції розвитку виробничих сил [1].

Колектив авторів підручника «Світова економіка та міжнародні економічні відносини» за редакцією П. А. Фісуненко розглядає зовнішню торгівлю як торгівлю країни, пов'язану з обміном товарами та послугами з іншими державами, яка включає експорт (постачання продукції та послуг за кордон для реалізації на міжнародних ринках) і імпорт (ввезення товарів і послуг з-за кордону для споживання чи продажу на внутрішньому ринку) [4].

Отже, зовнішня торгівля визначається як сукупність торговельних операцій, що здійснюються між суб'єктами господарювання різних країн з метою обміну товарами, послугами, технологіями, капіталом або іншими економічними ресурсами.

У відповідності до загального економічного та соціального розвитку були створені різні теорії та моделі щодо ролі та значення зовнішньої торгівлі.

Класичні економічні теорії наголошують на ролі зовнішньої торгівлі як ключового фактора економічного розвитку. Адам Сміт у своїй теорії абсолютних переваг зазначав, що країни виграють від торгівлі, якщо спеціалізуються на виробництві товарів, у виробництві яких вони мають абсолютну перевагу [2].

Подальше удосконалення цієї ідеї, представлене в теорії порівняльних переваг Давида Рікардо, підкреслило, що навіть країни, які не мають

абсолютної переваги, можуть отримати вигоди від спеціалізації у виробництві товарів з відносно нижчими витратами [2].

На сучасному етапі розвиток теорії зовнішньої торгівлі включає моделі Хекшера-Оліна, які акцентують увагу на ролі факторів виробництва (землі, праці, капіталу), та нові теорії торгівлі, що враховують вплив технологій, економії від масштабу, глобальних виробничих ланцюгів тощо.

Зовнішня торгівля виконує низку важливих функцій, які сприяють як економічному розвитку, так і соціальному прогресу держави. До основних функцій належать:

- забезпечення доступу до ресурсів, що відсутні на внутрішньому ринку, та реалізація надлишкових товарів, що сприяє раціональному розподілу ресурсів;
- сприяння трансферу технологій та знань, що позитивно впливає на продуктивність та конкурентоспроможність національної економіки.;
- уряди використовують зовнішню торгівлю як інструмент макроекономічного регулювання через тарифи, квоти, експортно-імпортні субсидії та інші заходи;
- створення нових робочих місць у галузях, орієнтованих на експорт, підвищення рівня життя населення через доступ до якісних імпортних товарів;
- використовується як інструмент зовнішньої політики, впливаючи на міждержавні відносини, інтеграційні процеси та економічну безпеку країни [5-7].

Зовнішня торгівля має вирішальне значення для забезпечення економічного зростання, підвищення добробуту населення та інтеграції країни у світову економіку. На думку науковців, саме завдяки участі у зовнішній торгівлі країни можуть досягати високих рівнів економічної ефективності, використовуючи переваги міжнародної спеціалізації та кооперації [8].

Національна економіка виграє від зовнішньої торгівлі через:

- розширення ринків збуту для національної продукції;
- доступ до дешевих імпорتنих ресурсів, що знижує виробничі витрати;
- залучення іноземних інвестицій, які сприяють модернізації національної економіки.

Зовнішня торгівля є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Відкритість до зовнішніх ринків стимулює підприємства вдосконалювати свою продукцію, впроваджувати інновації та адаптуватися до міжнародних стандартів. Згідно з теорією конкурентних переваг Майкла Портера, саме активна участь у міжнародних ринках дозволяє країнам створювати конкурентоспроможні кластери в стратегічно важливих галузях [9].

Крім того, зовнішня торгівля сприяє формуванню глобальних виробничих ланцюгів, у яких країни можуть спеціалізуватися на окремих етапах виробництва, забезпечуючи високу ефективність використання ресурсів. Наприклад, країни з розвинутою аграрною сферою можуть експортувати сировину, тоді як країни з розвиненими промисловими технологіями – готову продукцію з високою доданою вартістю.

Експорт надзвичайно важливий для економіки країни. Експорт надає компаніям і підприємствам більше ринків для їхніх товарів, ніж доступно в їхніх власних країнах. Крім того, торгівля є важливим компонентом дипломатії та зовнішньої політики серед урядів. Уряди заохочують експорт і, як правило, хочуть збільшити експорт порівняно з імпортом. Експорт створює робочі місця, забезпечує вищу заробітну плату, підвищує рівень життя мешканців країни і збільшує валютні резерви та ліквідність. Уряди зазвичай використовують тарифний захист, який складається з тарифів, щоб підвищити ціну імпорту, щоб запропонувати своїм галузям перевагу на ринку. Більше того, країни також укладають торговельні угоди з іншими країнами, створюючи взаємовигідні торговельні відносини [10].

Важливість зовнішньоторговельних відносин для економіки держави важко переоцінити. Як постачальник товарів і послуг на міжнародному

ринку, країна доводить свої можливості всьому світові, вона показує себе надійним партнером, з яким можна побудувати довгострокові довірчі відносини. Іншими словами, експорт:

- стимулює виробництво товарів і послуг;
- прискорює темпи економічного розвитку і зростання ВВП;
- забезпечує приплив іноземного капіталу в країну;
- є джерелом фінансування бюджету;
- зміцнює позиції національної валюти [10].

У сучасних умовах зовнішня торгівля є ваговою складовою діяльності та розвитку кожної країни та світової економіки в цілому, оскільки жодна держава не здатна процвітати без побудови ефективної системи економічних зв'язків з економіками інших країн у сучасному світі. У контексті міжнародних економічних відносин національні економіки розглядаються не як окремі економічні системи, а як складна система взаємозв'язків суб'єктів господарювання на світовому ринку [10].

Отже, зовнішня торгівля країн є значним чинником у підвищенні рівня життя, забезпеченні робочих місць і дозволі споживачам користуватися більшою різноманітністю товарів. Протягом останніх років міжнародна торгівля набуває все більшого значення, маючи все більшу вагу у валовому внутрішньому продукті (ВВП) усіх країн світу. Міжнародна торгівля була і залишається важливим фактором сприяння економічному зростанню. Це збільшення призвело до зниження рівня абсолютної бідності [11].

Хоча зовнішня торгівля має численні переваги, вона також супроводжується певними викликами та ризиками, які країни повинні враховувати:

- Торговельні бар'єри. Митні тарифи, квоти та інші обмеження можуть уповільнювати експортно-імпортні операції.
- Глобальні економічні кризи. Фінансові та економічні кризи можуть негативно впливати на обсяги зовнішньої торгівлі, як це сталося під час пандемії COVID-19.

– Ризик залежності від зовнішніх ринків. Надмірна залежність від експорту або імпорту може підвищувати вразливість економіки до зовнішніх шоків.

– Екологічні проблеми. Інтенсифікація зовнішньої торгівлі може призводити до екологічного забруднення та виснаження природних ресурсів, якщо не враховувати принципи сталого розвитку [12; 13].

Таким чином, зовнішня торгівля є одним із найважливіших чинників економічного зростання та розвитку національної економіки. Вона сприяє інтеграції країн у світовий ринок, підвищенню їхньої конкурентоспроможності та доступу до нових технологій. Водночас, для досягнення стійких результатів необхідно враховувати можливі ризики та адаптувати економічну політику до глобальних викликів.

1.2. Ендогенні та екзогенні чинники впливу на зовнішню торгівлю

На міжнародну торгівлю впливають численні фактори, такі як вартість робочої сили, інфляція, національний дохід, урядове регулювання, коливання валютних курсів. Кожен з них має великий вплив на функціонування світової економіки та на конкурентоспроможність країни [14].

Зовнішня торгівля відіграє важливу роль у функціонуванні національних економік, сприяючи інтеграції країн у світовий ринок та забезпечуючи доступ до товарів, капіталу та технологій. Ефективність та структура зовнішньоторговельних операцій значною мірою залежать від впливу різноманітних факторів, які можна умовно поділити на ендогенні та екзогенні (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Фактори, що впливають на розвиток зовнішньої торгівлі

Джерело: складено автором.

Ендогенні чинники формуються в межах самої країни й залежать від її внутрішньоекономічної політики, соціальної структури, інфраструктури тощо. Екзогенні ж, навпаки, є зовнішніми щодо країни і визначаються міжнародними тенденціями, геополітичними процесами та глобалізацією. У цьому контексті важливо проаналізувати сутність, класифікацію та роль ендогенних і екзогенних чинників у формуванні зовнішньої торгівлі.

Ендогенні чинники в контексті досліджуваного питання – це внутрішні умови, що визначають потенціал країни у сфері зовнішньої торгівлі. Елементи, що до них належать, систематизовано у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Ендогенні чинники впливу на зовнішню торгівлю

Чинник	Сутність
Рівень економічного розвитку	Економічна структура країни, обсяги ВВП, продуктивність праці та ступінь розвитку індустріальних секторів впливають на її здатність брати участь у міжнародному обміні товарами. Наприклад, країни з високим рівнем економічного розвитку, такі як Німеччина або Японія, мають можливість експортувати продукцію з високою доданою вартістю.
Природні ресурси та їх наявність	Наявність корисних копалин, земельних ресурсів, води та інших природних багатств визначає експортний потенціал країни. Наприклад, Саудівська Аравія залежить від експорту нафти, що є основним фактором її зовнішньоторговельної стратегії.
Демографічні чинники	Розмір та структура населення впливають на рівень внутрішнього споживання, а отже, і на можливості експорту. Багатонаселені країни, такі як Індія або Китай, мають значний внутрішній ринок, що дозволяє використовувати ефект масштабу у виробництві.
Інфраструктура та логістика	Розвинена транспортна, енергетична та інформаційна інфраструктура знижує витрати на торгівлю та робить продукцію країни більш конкурентоспроможною на міжнародних ринках.

Продовження таблиці 1.1

Політика державного регулювання	Зовнішньоторговельна політика, включаючи митні тарифи, податкові режими, а також участь у міжнародних торгових організаціях, є ключовими інструментами впливу на структуру імпорту та експорту.
Технологічний рівень	Країни з високим рівнем інноваційного розвитку (наприклад, США або Південна Корея) мають переваги у високотехнологічних галузях, що впливає на структуру експорту.

Джерело: складено автором за матеріалами [15-17]

Екзогенні чинники визначаються зовнішніми умовами, які впливають на можливості та обмеження для зовнішньої торгівлі країни. Елементи, що до них належать, представлено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Екзогенні чинники впливу на зовнішню торгівлю

Чинник	Сутність
Міжнародна кон'юнктура	Глобальні тенденції попиту і пропозиції на ключових товарних ринках визначають експортні можливості країн. Наприклад, різке зростання попиту на напівпровідники у 2020–2021 рр. дало змогу країнам Азії суттєво збільшити обсяги експорту електроніки.
Геополітична ситуація	Політична стабільність у регіоні, торговельні війни, санкції та військові конфлікти значно впливають на можливості торгівлі. Наприклад, санкції проти росії після 2014 року суттєво змінили структуру її експорту.
Глобалізація та міжнародна інтеграція	Інтеграція в міжнародні економічні об'єднання значно спрощує торгівлю між країнами-членами завдяки зниженню тарифів і нетарифних бар'єрів.
Коливання валютних курсів	Зміни валютних курсів впливають на конкурентоспроможність товарів на світових ринках. Девальвація національної валюти може стимулювати експорт, але водночас ускладнює імпорт технологій та обладнання.

Продовження таблиці 1.2

Міжнародна конкуренція	Зростання конкуренції на глобальних ринках змушує країни шукати нові ніші для експорту та підвищувати якість продукції. Наприклад, успіх Китаю на ринку текстилю зумовлений його здатністю виробляти якісну продукцію за низькими цінами.
Природні катастрофи та зміни клімату	Екстремальні погодні умови, такі як посухи, урагани чи повені, можуть суттєво впливати на виробництво та експорт сільськогосподарської продукції.
Міжнародні технологічні тренди	Поширення інновацій, наприклад, у сфері штучного інтелекту або зеленої енергетики, формує нові вимоги до продукції та впливає на структуру торгівлі.

Джерело: складено автором за матеріалами [14-17]

Важливо зазначити, що ендогенні та екзогенні чинники не існують ізольовано. Їх взаємодія визначає конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку. Наприклад, розвиток національної інфраструктури (ендогенний фактор) дозволяє швидше адаптуватися до змін у глобальній кон'юктурі (екзогенний фактор). Успішність таких країн, як Сінгапур чи Південна Корея, значною мірою обумовлена здатністю інтегрувати внутрішні переваги з глобальними тенденціями.

Варто зазначити, що є певні чинники, що мають більший вплив на експорт, а є ті, що сильніше впливають на імпорт. Кожен з розглянутих чинників здійснює певний стимулюючий або стримуючий вплив на зовнішню торгівлю. Так, наприклад, високий рівень інфляції у країні негативно впливає на експорт, оскільки продукція стає менш конкурентоспроможною через зростання цін. Крім того, у довгостроковій перспективі інфляція може викликати структурні зміни в економіці, що впливають на обсяги виробництва. Для протидії впливу інфляції уряди можуть використовувати інструменти валютної політики, субсидії чи коригування валютних курсів [14].

На експорт також впливає використання надлишкових виробничих потужностей. Надлишкові виробничі потужності стимулюють підприємства орієнтуватися на зовнішні ринки для реалізації продукції, що сприяє зниженню собівартості одиниці продукції за рахунок масштабів виробництва.

Ще одним фактором, важливим для експорту, є зменшення ризику збуту. Диверсифікація ринків збуту сприяє зниженню ризику залежності від внутрішнього ринку, що є особливо важливим у випадках економічної нестабільності чи обмеженого внутрішнього попиту [18].

Звісно, особливе значення мають субсидії для експортерів. Уряди часто надають підтримку національним експортерам через податкові пільги, фінансові дотації чи інші форми стимулювання. Наприклад, у Китаї фірми можуть отримувати пільгові кредити чи безкоштовну землю, що дозволяє їм знижувати собівартість продукції та збільшувати конкурентоспроможність на міжнародних ринках [19].

Інтеграція країни у світові економічні структури, зокрема угоди про зони вільної торгівлі чи митні союзи, значно стимулює розвиток експорту за рахунок зняття бар'єрів для доступу на ринки інших країн.

Науково-технічний прогрес створює нові можливості для розширення експортного потенціалу країни. Впровадження інноваційних технологій дозволяє підприємствам знижувати витрати виробництва та підвищувати якість продукції, що позитивно впливає на її конкурентоспроможність на світових ринках [20].

Стосовно чинників, що впливають на імпорт країни, варто зазначити можливість отримання дефіцитної сировини. Деякі країни змушені імпортувати ресурси, яких бракує на внутрішньому ринку, наприклад, енергоресурси чи сировину для промисловості. Також імпорт сприяє задоволенню попиту на товари, яких немає на внутрішньому ринку, що дозволяє розширити споживчі можливості населення.

Ще один фактор – придбання якісніших товарів та послуг. Імпорт є важливим каналом для отримання товарів, які виробляються з вищими стандартами якості чи мають унікальні характеристики. Це особливо актуально для країн, які ще не досягли високого рівня технологічного розвитку [21].

Податки та мита на імпортовані товари, встановлені урядом, впливають на рівень імпорту. Наприклад, підвищення тарифів може збільшити ціни на іноземні товари, стимулюючи споживачів купувати продукцію місцевого виробництва. І навпаки, політика лібералізації, яка знижує митні збори чи спрощує адміністративні процедури, стимулює імпорт. Наприклад, створення зон вільної торгівлі спрощує переміщення товарів між країнами, що позитивно впливає на їх взаємну торгівлю.

Зміни у валютних курсах значно впливають на обсяги імпорту. Знецінення національної валюти робить імпорт дорожчим, а зміцнення – навпаки, сприяє зростанню імпорту. Наприклад, у країнах з високою еластичністю попиту на імпортовані товари навіть незначні зміни валютного курсу можуть суттєво вплинути на фізичні обсяги імпорту.

Логістичні витрати є важливим фактором, що впливає на вартість імпортованих товарів. Високі витрати на транспортування через географічне розташування чи погану інфраструктуру можуть стримувати імпорт, особливо якщо йдеться про товари з низькою доданою вартістю [21].

Таким чином, ендогенні та екзогенні чинники грають важливу роль у формуванні зовнішньоторговельної політики та стратегії країни. Внутрішні ресурси, політика і структура економіки мають значення лише за умови врахування зовнішніх умов, таких як глобальна кон'юнктура, міжнародна інтеграція тощо. У сучасному світі ефективність зовнішньої торгівлі залежить від гармонійної взаємодії внутрішніх та зовнішніх умов.

Висновки до першого розділу

1. Зовнішня торгівля є однією з ключових складових економічного розвитку будь-якої країни. Вона сприяє ефективному розподілу ресурсів, стимулює розвиток національного виробництва, інтегрує країну у світову економіку та створює умови для економічного зростання. Основними функціями зовнішньої торгівлі є забезпечення країни необхідними товарами та послугами, розширення ринків збуту, отримання валютних надходжень і підвищення конкурентоспроможності.

Роль зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки визначається такими аспектами: розширенням доступу до дефіцитних ресурсів, зниженням витрат виробництва через імпорт дешевших сировинних матеріалів, стимулюванням інновацій та технологічного оновлення, а також створенням нових робочих місць завдяки зростанню експорту.

2. Розвиток зовнішньої торгівлі обумовлений складною взаємодією ендогенних і екзогенних чинників, кожен з яких відіграє специфічну роль у формуванні торговельного потенціалу країни. Ендогенні чинники, такі як структура економіки, рівень технологічного розвитку, продуктивність праці та конкурентоспроможність національної продукції, визначають здатність країни ефективно використовувати свої ресурси для участі у міжнародній торгівлі. Водночас екзогенні чинники, зокрема динаміка глобальних ринків, валютні коливання, міжнародні торговельні угоди, політична стабільність створюють зовнішнє середовище, у якому функціонує національна економіка.

Успішний розвиток зовнішньої торгівлі вимагає гармонійного врахування ендогенних і екзогенних чинників, що дозволяє країні не лише адаптуватися до змін у міжнародному середовищі, але й використовувати їх для досягнення сталого економічного зростання.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

2.1. Сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова

Невелика країна, що не має виходу до моря, Республіка Молдова залишається однією з найбідніших країн Південно-Східної Європи, економіка якої продовжує залежати від виробництва з низькою доданою вартістю та сільського господарства, а також грошових переказів від працівників за кордоном для отримання доходу. Однак країна поступово впроваджує реформи, які спрямовані на консолідацію ринкової економіки, що ґрунтується на торгівлі та інвестиціях.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) Молдови становив у 2023 році 16,54 млрд дол. США (рис. 2.1), а ВВП на душу населення – 6732 дол. США (рис. 2.2) [22]. Динаміка обох показників позитивна. І ВВП, і ВВП на душу населення значно збільшилися за період 2010-2023 років.

Республіка Молдова є 133-ю економікою у світі за ВВП та 106-ю – за ВВП на душу населення [23].

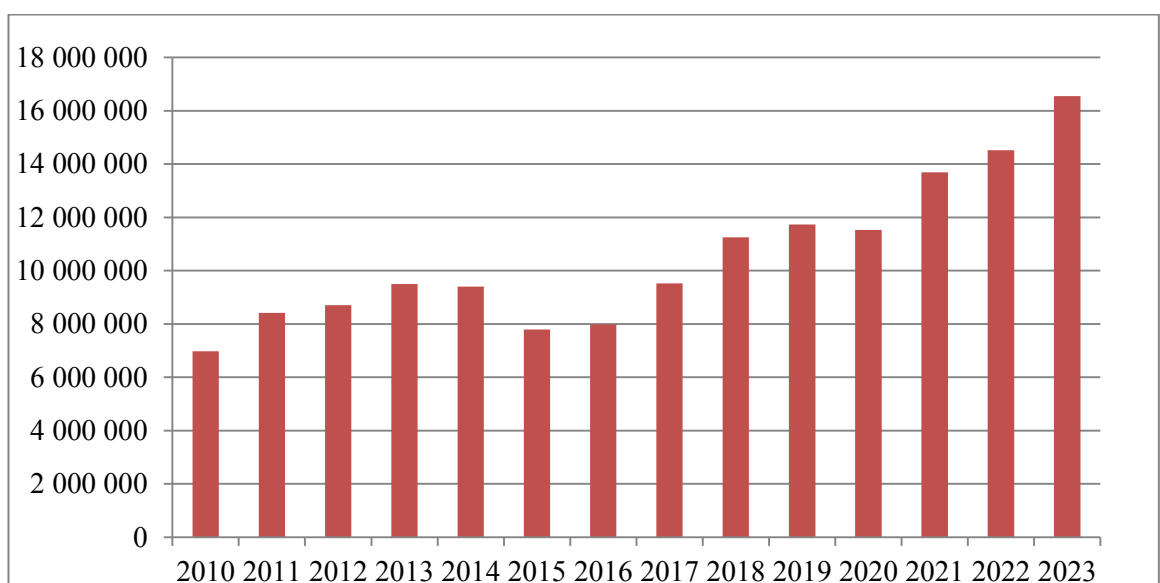

Рис. 2.1. ВВП Республіки Молдова, тис. дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [22]

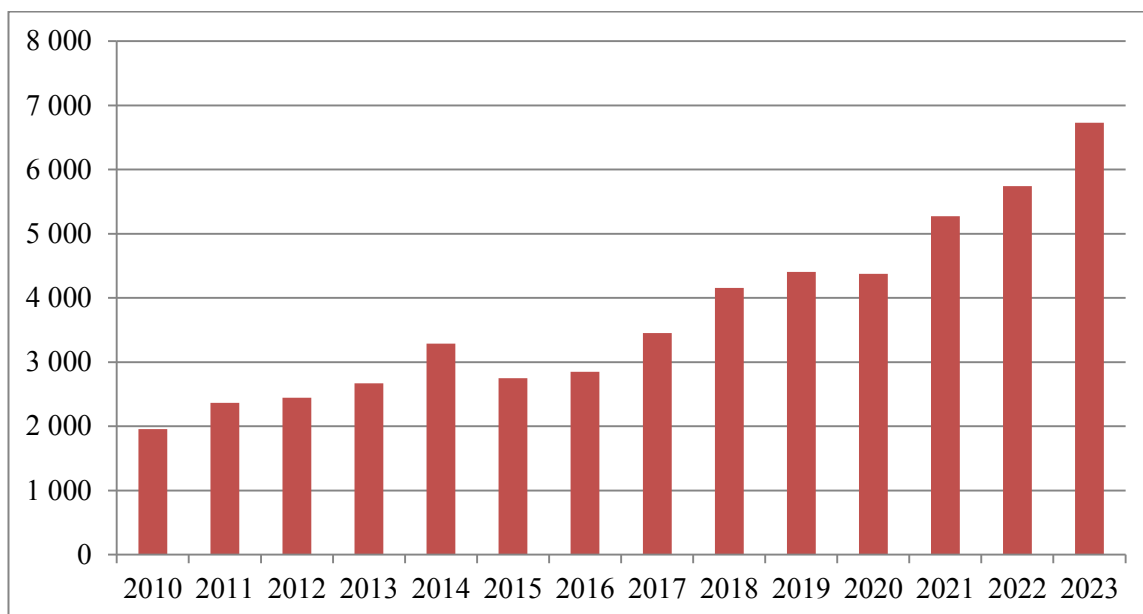

Рис. 2.2. ВВП на душу населення Республіки Молдова, дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [22]

Республіка Молдова історично дотримувалася стратегії розвитку, орієнтованої на торгівлю, про що свідчать її послідовні зусилля щодо гармонізації свого торговельного режиму з вимогами багатосторонньої торгової системи та розширення сфери охоплення її двосторонніх та регіональних угод про співробітництво [11].

Активна участь Молдови в міжнародній торгівлі почалася з проголошенням незалежності в 1991 р. У 1992 р. була скасована державна монополія на зовнішню торгівлю, поступово зняті обмеження на експорт та імпорт.

Вже в 1995 р. були встановлені торгові зв'язки з 90 державами. Вартісний обсяг експорту товарів зріс за цей час з 426 млн дол. США до 745 млн дол. США, а імпорту з 624 млн дол. США до 840 млн дол. США [24].

У 1992-2000 роках були підписані угоди про торговельно-економічне співробітництво з Австрією, Китаєм, Чехією, Словаччиною, Болгарією, Угорщиною, Латвією, Туреччиною, Литвою, Польщею, Індією, США, Швейцарією, Естонією, Іраном, Ізраїлем, В'єтнамом та іншими країнами.

У 1993-1998 рр. Республіка Молдова підписала Угоди про вільну торгівлю з росією (1993 р.), Румунією (1994 р.), Білоруссю (1993 р.), Туркменістаном (1993 р.), Україною (1995 р.), Вірменією (1993 р.), Узбекистаном (1995 р.), Казахстаном (1995 р.), Киргизстаном (1995 р.), Азербайджаном (1995 р.), Грузією (1998 р.).

Поступово Республіка Молдова активізувала та диверсифікувала відносини з іншими державами та організаціями. З 2001 року Республіка Молдова є повноправним членом Світової організації торгівлі – СОТ, яка працює над лібералізацією торгівлі товарами та послугами шляхом усунення бар'єрів і розробки нових правил у пов'язаних з торгівлею сферах. Водночас угоди СОТ передбачають спільний механізм вирішення суперечок, за допомогою якого члени захищають свої права та вирішують суперечки, що виникають між ними [25].

З 2007 року Республіка Молдова є учасником Центральноєвропейської угоди про вільну торгівлю – СЕФТА. Ця угода спрямована на збільшення торгівлі товарами та послугами та стимулювання інвестицій між країнами-членами СЕФТА, а також на усунення бар'єрів і спотворень у торгівлі та сприяння переміщенню товарів у транзиті та транскордонному переміщенню товарів і послуг між територіями сторін [25].

Також країна є членом регіональних організацій: Співдружності Незалежних Держав (СНД), Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ.

Є кілька чинних угод про вільну торгівлю, зокрема такі: Договір про зону вільної торгівлі між членами Співдружності Незалежних Держав, підписаний у 2012 році, Угода про вільну торгівлю між Турецькою Республікою та Республікою Молдова, підписана в 2014 році [26].

З 2014 року ЄС і Республіка Молдова підписали Угоду про асоціацію. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) є невід'ємною частиною Угоди. Це знижує тарифи, з якими стикаються європейські фірми

при експорті до Молдови, і робить митні процедури більш ефективними. Крім того, угода сприяє подальшому спрощенню торгівлі шляхом поступового наближення молдавського законодавства, правил і процедур, включаючи стандарти, до законодавства ЄС [25].

Таким чином, Молдова має вільний доступ до торгівлі з низкою країн із загальним населенням приблизно 808 млн осіб, які є потенційними споживачами. Згідно з цими угодами, приблизно 80% торгівлі Молдови здійснюється в режимі вільної торгівлі [26].

За останні роки у зовнішній торгівлі Молдови відбулися важливі зміни. Оскільки ЄС є головним партнером, це зумовлено міжнародними відносинами, а саме процесом співпраці та партнерства з Європейським Союзом. Ці відносини також сприятливо впливають на розвиток економіки Молдови та відіграють важливу роль у зміцненні країни. Водночас ЄС підтримує малі та середні підприємства, надаючи фінансову підтримку у формі грантів, позик та консультаційної підтримки.

Фінансова підтримка ЄС узгоджується з метою ПВЗВТ і є сприятливою основою для збільшення експорту, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, диверсифікації відносин з європейськими та міжнародними діловими партнерами, підвищення продуктивності компаній шляхом оптимізації виробничих процесів та ефективного використання природних ресурсів, вдосконалення управління якістю діяльності підприємств шляхом підвищення якості вітчизняної продукції та послуг [25].

У 2023 році Республіка Молдова була 132-ю у світовому рейтингу за загальним експортом та 125-ю країною світу за загальним імпортом [27].

На рис. 2.3 представлено зовнішню торгівлі Молдови у відношенні до ВВП. У 2010 році показник становив 88 %. У 2011 році він зріс до 99 %, однак у подальші роки поступово знижувався і у 2020 році склав 79 %. У 2021 році відбулося збільшення до 88 %, а найбільшим показник був у 2022 році, коли становив 111 %. У 2023 році показник зовнішньої торгівлі Молдови у відношенні до ВВП дещо знизився і склав 95 %.

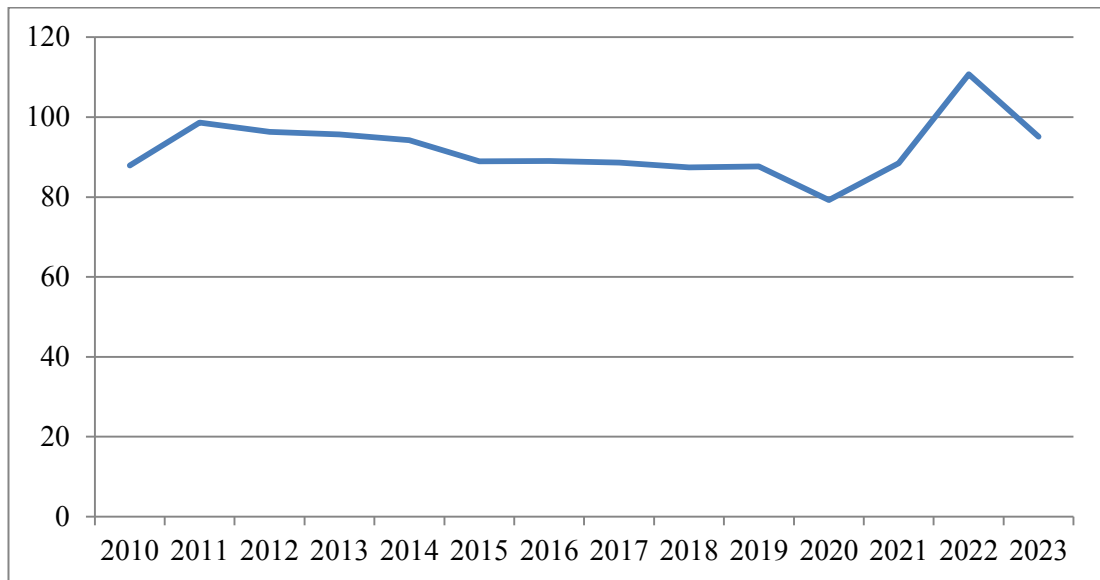
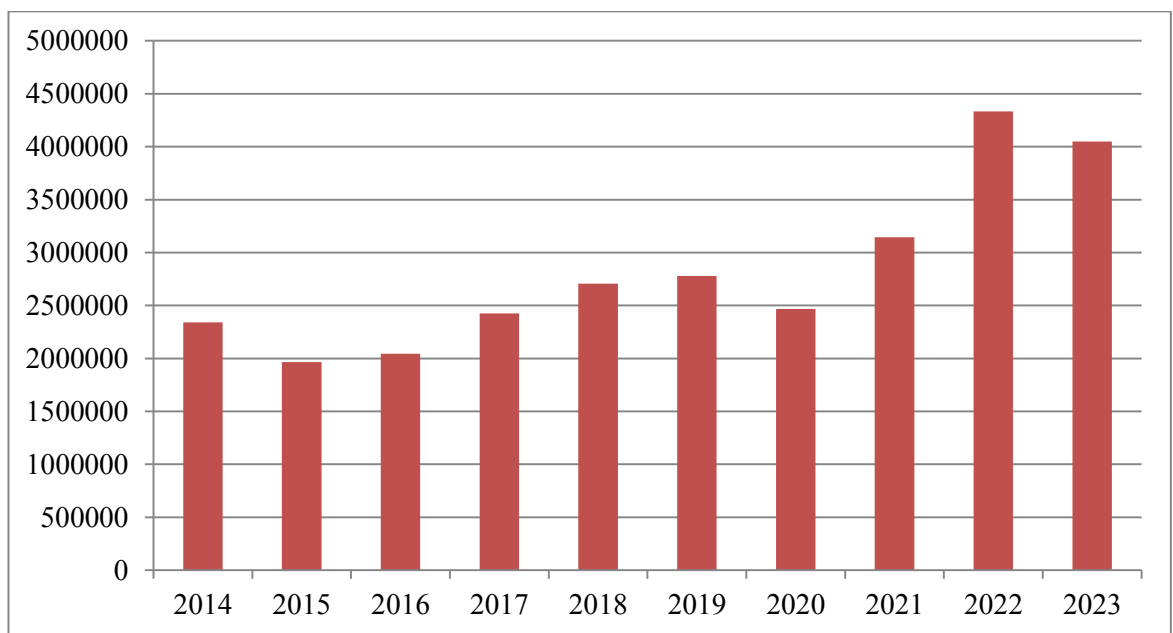

Рис. 2.3. Зовнішня торгівля Республіки Молдова, % ВВП

Джерело: складено автором за матеріалами [28]

На рис. 2.4 наведено динаміку експорту товарів з Республіки Молдова за період 2014-2023 рр.

2.4. Динаміка експорту товарів Республіки Молдова, тис. дол. США

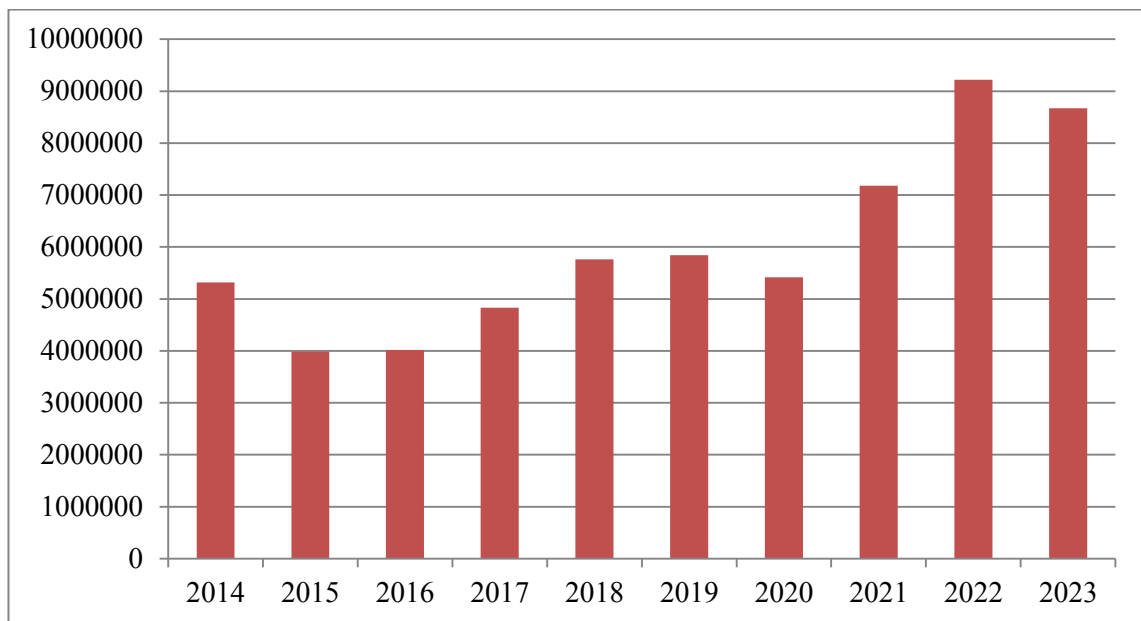
Джерело: складено автором за матеріалами [29; 30]

Аналіз динаміки експорту з Республіки Молдова показав, що за аналізований період відбулося значне зниження у період 2015-2016 рр. та у

2020 році. Молдова – аграрна країна, і однією з основних статей експорту є продукти харчування та сільськогосподарська продукція. Таким чином, однією з причин негативної динаміки експорту є стихійні лиха (посуха, град тощо), які призвели, насамперед, до зменшення обсягів сільськогосподарської продукції. Іншою причиною є рішення переорієнтувати експортні потоки на європейський ринок без урахування того, що молдавські товари не відповідають європейським стандартам. Наприклад, європейський споживач вважає за краще, щоб усі плоди були однакового розміру, хоча природа виробляє плоди різного розміру. Європейські селекціонери та фермери враховують цей фактор, а молдавське рослинництво ще не переорієнтувалося. У 2014 році було підписано Угоду про асоціацію між Республікою Молдова та Європейським Союзом, в результаті чого багато молдовських виробників були змушені різко перенаправити торгові потоки зі сходу на захід. Оскільки на момент підписання цієї угоди між росією та Європейським Союзом відбувалася санкційна війна, то Молдова також потрапила під санкції [31].

Докорінної переорієнтації експорту зі сходу на захід неможливо здійснити за короткий час. Індекс фізичного обсягу експортованих товарів Молдови до країн світу у 2015 році зріс і склав 101%, а у вартісному вираженні зменшився на 15,93%. Таку ситуацію можна пояснити тим, що експорт перероблених товарів до країн СНД з відносно високою доданою вартістю був замінений експортом необроблених товарів з низькою доданою вартістю до країн ЄС [32].

Зниження експорту у 2020 році було спричинене не лише посухою, а й пандемією COVID-19, яка спричинила спад не тільки в економіці Республіки Молдова, а й в економіках інших країн світу [31]. Тенденції імпорту є подібними до тенденцій експорту (рис. 2.5.). Варто зазначити, що протягом досліджуваного періоду сальдо торгового балансу залишалося негативним.

2.5. Динаміка імпорту товарів Республіки Молдова, тис. дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [29; 33]

Розглянемо провідних торговельних партнерів Республіки Молдова. У таблиці 2.1 наведено основні країни, до яких Молдова експортувала товари у період 2014-2023 років. У 2023 році Молдова експортувала товари до Румунії, України, Італії, Німеччини та Чехії.

Таблиця 2.1

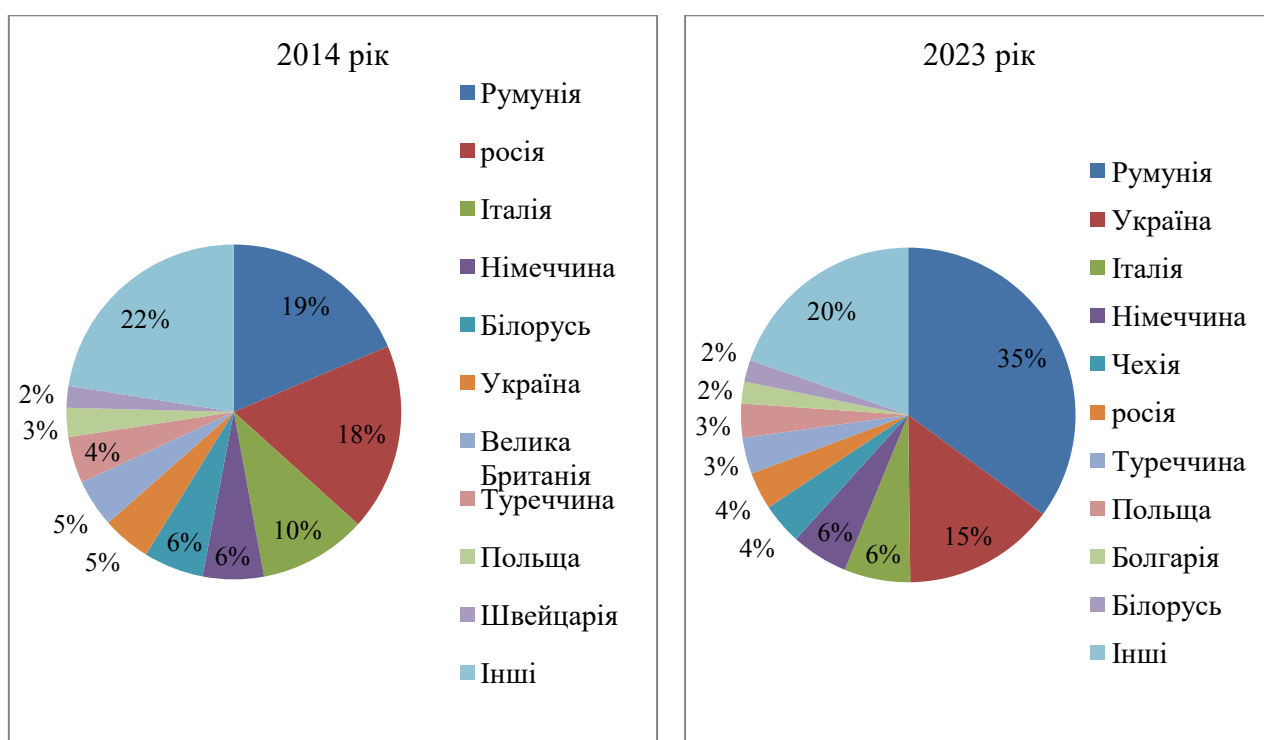
Основні країни-імпортери молдавських товарів, тис. дол. США

Країни-імпортери	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Румунія	434042	446370	513035	600622	792307	765415	706674	833477	1240798	1420815
Україна	109227	45840	49706	65524	80302	80160	69481	92767	720033	595303
Італія	243407	197047	197805	247583	309658	267052	213726	240059	331143	260021
Німеччина	137525	117212	126624	166125	219903	245960	225601	245446	230789	221316
Чехія	29932	27679	28286	29881	42723	64818	80461	79001	104112	160919
росія	423718	240649	233177	254538	218622	249859	216834	276067	190091	144097
Туреччина	104669	64421	61474	104063	107198	175543	171687	313960	304925	142318
Польща	64433	68452	73408	102923	98101	113040	109764	108508	122380	133582
Болгарія	37872	28162	76016	78128	48422	62958	58158	77766	142131	86136
Білорусь	134694	131564	103539	110077	87235	80423	65882	67811	81161	84064

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

Проаналізувавши дані рис. 2.6, можна зробити висновок, що географічна структура експорту товарів Молдови у 2023 році змінилася порівняно з 2014 роком.

Так, у 2014 році провідними імпортерами молдавських товарів були Румунія, на яку припадало 19 % загального експорту товарів Молдови, росія (18 %) та Італія (10 %). У 2023 році Румунія залишилася провідним імпортером товарів з Молдови, однак її частка збільшилася до 35 %. Друге місце посіла Україна – 15 %, за нею слідують Італія та Німеччина – 6 % на кожну країну.

2.6. Частка провідних країн-імпортерів молдавських товарів у 2014 р. та 2023 році, %

Джерело: складено автором за матеріалами [30]

У таблиці 2.2 наведено основні країни, з яких Молдова імпортувала товари у період 2014-2023 років. У 2023 році Молдова імпортувала товари переважно з Румунії, України, Китаю, Туреччини та Німеччини.

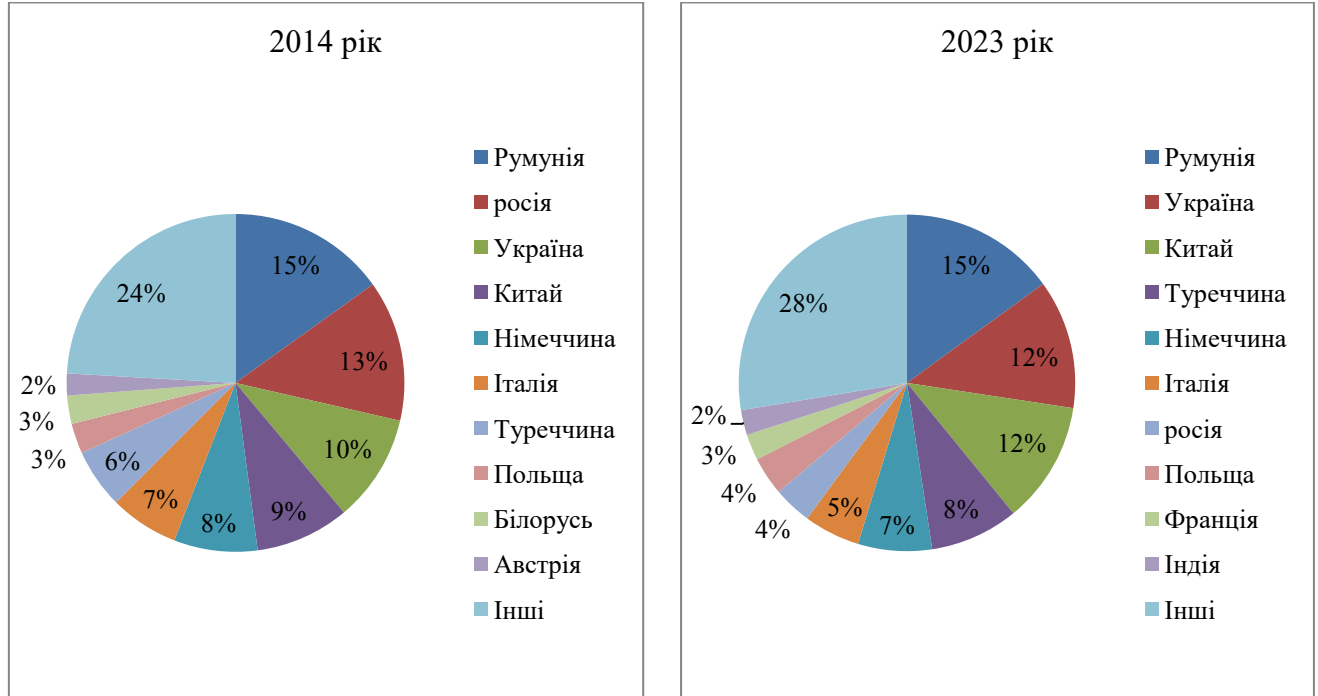
Таблиця 2.2

Основні країни-експортери товарів до Молдови, тис. дол. США

Країни-експортери	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Румунія	803088	555137	551499	694530	838241	841188	631932	829939	1647485	1300058
Україна	546370	371128	383892	511099	577184	568941	527418	667196	853786	1076248
Китай	481167	366426	393689	505378	600387	602293	645831	836544	947165	1017546
Туреччина	300855	285117	271986	304338	339994	400549	388185	543683	661242	740852
Німеччина	426957	321297	316441	390602	484105	484116	452203	546646	578097	617877
Італія	352410	279224	281324	332099	391070	407373	347252	444619	438551	470507
росія	717221	535691	535201	571710	720836	692514	603524	1053924	1145272	321643
Польща	155802	122354	132205	165714	202679	201625	217169	261621	302837	317002
Франція	93823	81021	89959	112677	132334	147014	121337	170654	177616	216904
Індія	36851	26232	22417	26852	31031	35622	39552	46493	253490	209728

Джерело: складено автором за матеріалами [33]

Аналіз даних, наведених на рис. 2.7, дозволяє зробити висновок, що географічна структура імпорту товарів Молдови у 2023 році змінилася порівняно з 2014 роком.

2.7. Частка провідних країн-експортерів товарів до Молдови у 2014 р. та 2023 році, %

Джерело: складено автором за матеріалами [33]

Так, у 2014 році провідними експортерами товарів до Молдови були Румунія, на яку припадало 15 % загального імпорту товарів Молдови, росія (13 %) та Україна (10 %). У 2023 році Румунія залишилася провідним експортером товарів до Молдови, її частка залишилася незмінною – 15 %. За нею слідують Україна та Китай – по 12 % на кожну країну.

У таблиці 2.3 наведено дані щодо товарної структури експорту Республіки Молдова.

Таблиця 2.3

Товарна структура експорту Республіки Молдова, тис. дол. США

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Електричні машини та обладнання та їх частини	251390	244412	252965	346423	526398	578383	478367	526047	535202	632239
Мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх перегонки	16078	10058	6697	18238	18463	10406	14479	15650	592084	455363
Злаки	181243	113860	158173	182926	222675	232129	112946	367732	409481	395802
Насіння та плоди олійних культур; різні зерна, насіння та фрукти	154210	178182	202794	242767	242184	261517	223636	258127	393155	283976
Їстівні фрукти та горіхи; цедра цитрусових або дині	194013	194659	155824	221585	207591	211609	226080	232538	247185	266085
Тваринні, рослинні або мікробні жири та олії та продукти їх розщеплення	77523	72012	54290	53713	66852	69975	103531	121104	376126	248342
Напої, алкогольні напої та оцет	193736	160017	175000	205412	220337	217384	222842	229891	225483	232452

Продовження таблиці 2.3

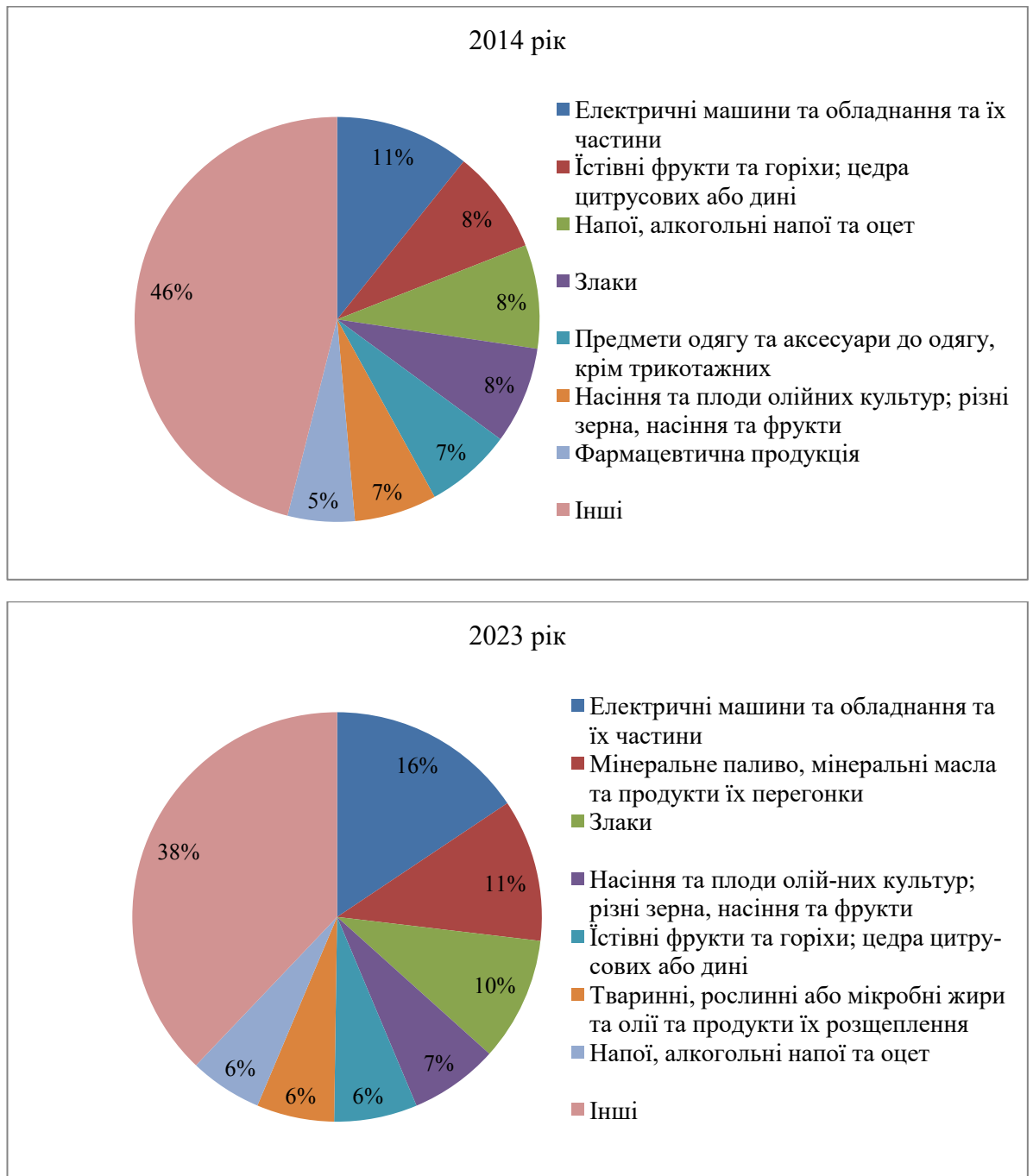
Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Предмети одягу та аксесуари до одягу, крім трикотажних	162212	139755	148336	175609	195368	182367	149369	162603	180490	187682
Меблі; постільна білизна, матраци та подібні набивні вироби	112097	101071	128038	143665	165769	153124	147828	169352	157930	154972
Скло та скляні вироби	54573	39409	41328	38712	51116	51623	53825	75661	114888	110365

Джерело: складено автором за матеріалами [34]

Порівнявши товарну структуру експорту Республіки Молдова у 2014 р. та 2023 р. (рис. 2.8), можна дійти висновку, що вона змінилася. Електричні машини та обладнання та їх частини залишаються основною позицією експорту Молдови. Однак у 2014 році на неї припадало 11 %, а у 2023 році – 16 %.

У 2014 році по 8 % припадало на такі три товарні позиції: їстівні фрукти та горіхи, напої, алкогольні напої та оцет, а також злаки. Ще по 7 % зайняли предмети одягу та аксесуари до одягу, крім трикотажних, а також насіння та плоди олійних культур, різні зерна, насіння та фрукти.

У 2023 році друге місце в експорті зайняли мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх перегонки – 11 %. Ще 10 % припало на експорт злаків та 7 % – на насіння та плоди олійних культур, різні зерна, насіння та фрукти.

2.8. Частка основних товарів у структурі експорту Молдови у 2014 р. та 2023 році, %

Джерело: складено автором за матеріалами [34]

У таблиці 2.4 наведено дані щодо товарної структури імпорту Республіки Молдова.

Таблиця 2.4

Товарна структура імпорту Республіки Молдова, тис. дол. США

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх перегонки	689106	458409	615461	536368	689251	635110	418544	1072288	2581591	1963268
Електричні машини та обладнання та їх частини	383046	327555	343619	429681	565018	578534	554606	674993	755733	876354
Транспортні засоби, крім залізничного або трамвайного рухомого складу	297243	186892	231030	289337	364794	378283	331701	513434	629744	669671
Ядерні реактори, котли, машини та механічні пристрої	418156	303277	299611	371531	460258	476367	494825	645582	652597	618001
Пластмаси та вироби з них	253858	195597	196109	230512	273610	279418	284718	370075	371927	352172
Фармацевтична продукція	269590	187810	183974	223703	244874	275364	255910	334009	277125	300177
Деревина та вироби з деревини; деревне вугілля	99308	81723	82027	101685	118544	126243	126430	167316	160198	147220
Вироби з чавуну або сталі	121447	89858	86544	106967	126830	150006	135038	163828	141948	140553
Оптичні, фотографічні, кінематографічні, вимірювальні апарати тощо	92700	76563	53482	71793	94496	92292	92634	135867	113932	134914
Добрива	51955	51440	52368	64486	87483	93442	73688	89271	139001	134284

Джерело: складено автором за матеріалами [35]

Варто зазначити, що товарна структура імпорту Республіки Молдова у 2023 році змінилася порівняно з 2014 роком (рис. 2.9). Так, у 2014 році найбільша частка в імпорті товарів, а саме 13 %, припадала на мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх перегонки. Ще по 8 % припадало на атомні реактори, котли, машини та механічні пристрої, а також товари, не зазначені в іншому місці. У 2023 році частка мінерального палива, мінеральних масел та продуктів їх перегонки значно збільшилася і становила 23 %. На другому місці опинилися електричні машини та обладнання – 10 %, за ними йдуть транспортні засоби – 8 %.

2.9. Частка основних товарів у структурі імпорту Молдови у 2014 р. та 2023 році, %

Джерело: складено автором за матеріалами [35]

У цілому, тенденції експорту та імпорту послуг Республіки Молдова подібні до експорту та імпорту товарів цієї країни. З даних рис. 2.10 та 2.11 можна побачити, що з 2016 року по 2019 рік вартісні обсяги зовнішньої торгівлі послугами зростали. У 2020 році через пандемію Covid-19 як експорт, так і імпорт послуг Молдови скоротилися.

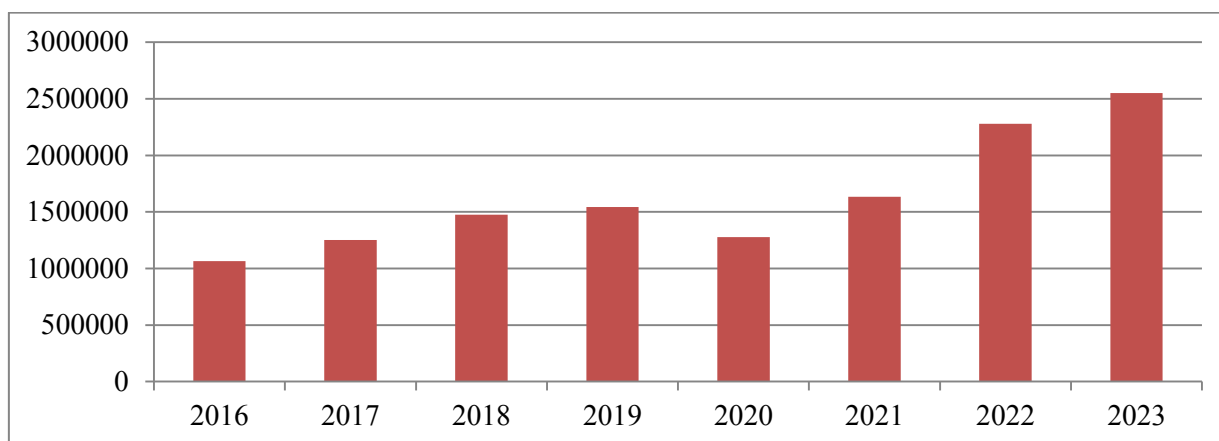

Рис. 2.10. Динаміка експорту послуг Республіки Молдова, тис. дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [36]

Однак у 2023 році, на відміну від зменшення вартісних обсягів зовнішньої торгівлі товарами Молдови, вартісний обсяг експорту та імпорту послуг збільшився. Так, у 2022 році експорт послуг Молдови становив 2279000 тис. дол. США, а у 2023 році він зріс до 2551471 тис. дол. США. Імпорт також підвищився з 1371000 тис. дол. США у 2022 році до 1575372 тис. дол. США у 2023 році.

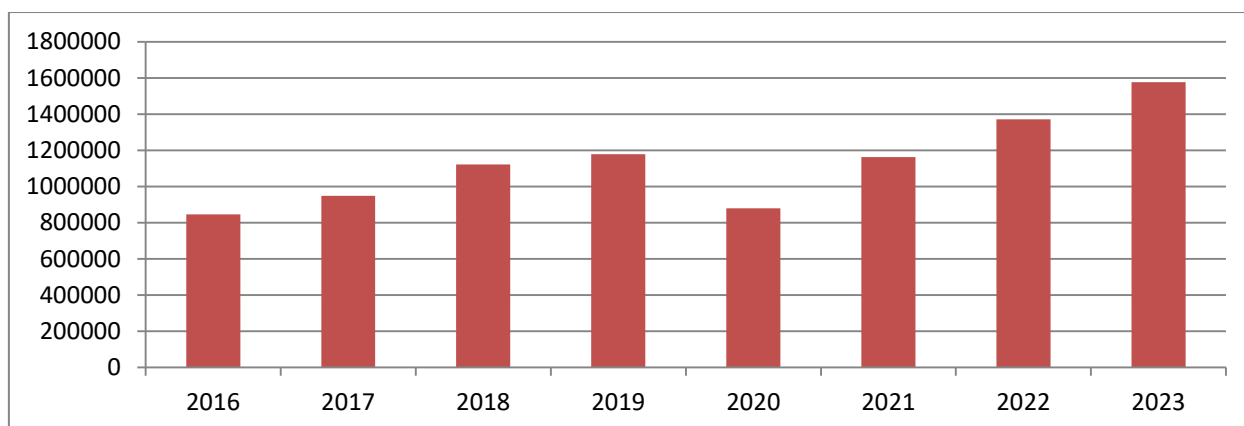

Рис. 2.11. Динаміка імпорту послуг Республіки Молдова, тис. дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [37]

У таблиці 2.5 наведено дані щодо послуг, які експортує Республіка Молдова. Основними з них є туристичні та транспортні послуги.

Таблиця 2.5

Структура експорту послуг Республіки Молдова, тис. дол. США

Вид послуг	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Туристичні послуги	255400	322980	381000	397000	316000	419000	746000	680514
Транспортні послуги	351450	410200	434000	404000	247000	326000	501000	590827
Виробничі послуги на фізичних ресурсах, що належать іншим	147890	171320	249000	266000	231000	242000	243000	н.д.
Послуги з технічного обслуговування та ремонту	4390	5130	6000	6000	5000	4000	5000	н.д.
Будівництво	6520	9170	10000	10000	12000	13000	17000	н.д.
Страхові та пенсійні послуги	150	70	0	0	1000	2000	3000	н.д.
Фінансові послуги	5660	4830	5000	4000	4000	4000	5000	н.д.
Плата за використання об'єктів інтелектуальної власності	6380	5640	4000	3000	2000	3000	3000	н.д.
Телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги	154900	175820	225000	258000	303000	402000	512000	н.д.
Інші бізнес-послуги	94530	115270	126000	160000	126000	180000	187000	н.д.
Особисті, культурні та рекреаційні послуги	2460	3570	5000	6000	6000	7000	10000	н.д.
Державні товари та послуги	35790	29320	32000	30000	27000	33000	47000	н.д.

Джерело: складено автором за матеріалами [36]

У структурі імпорту послуг Республіки Молдова найбільший обсяг припадає на транспортні послуги, за ними слідує туристичні послуги, про що свідчать дані табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Структура імпорту послуг Республіки Молдова, тис. дол. США

Вид послуг	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Транспортні послуги	298820	345810	401000	416000	301000	417000	557000	598807
Туристичні послуги	256670	301760	352000	371000	263000	361000	430000	517502
Будівництво	12220	16240	16000	25000	33000	29000	15000	н.д.
Страхові та пенсійні послуги	6260	7580	10000	9000	7000	11000	15000	н.д.
Фінансові послуги	7830	9960	10000	9000	9000	9000	17000	н.д.
Плата за використання об'єктів інтелектуальної власності	19490	25150	30000	32000	27000	52000	45000	н.д.
Телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги	77460	83490	91000	96000	82000	86000	82000	н.д.
Інші бізнес-послуги	112310	108260	151000	154000	100000	131000	142000	н.д.
Особисті, культурні та рекреаційні послуги	5610	11000	16000	16000	12000	10000	5000	н.д.
Державні товари та послуги	37190	28040	29000	31000	30000	33000	42000	н.д.
Виробничі послуги на фізичних ресурсах, що належать іншим	2820	4170	4000	3000	4000	9000	9000	н.д.
Послуги з технічного обслуговування та ремонту	8250	7610	13000	17000	13000	14000	12000	н.д.

Джерело: складено автором за матеріалами [37]

Таким чином, зовнішня торгівля є важливим чинником економічного розвитку для Республіки Молдова, оскільки країна має невеликий внутрішній ринок і залежить від експортно-імпортних операцій. У контексті глобалізації та інтеграційних процесів, зовнішня торгівля Молдови зазнає впливу як регіональних, так і світових тенденцій.

2.2. Тенденції розвитку двосторонньої торгівлі України та Республіки Молдова

Україна і Республіка Молдова мають спільний кордон і історично тісні економічні, торговельні та культурні зв'язки. Як і Україна, Молдова стикається з регіональними викликами, такими як геополітична нестабільність, а також необхідність зміцнення зв'язків з Європейським Союзом. Обидві країни підписали Угоду про асоціацію з ЄС, яка включає створення глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі

Україна та Молдова мають спільний інтерес у розвитку транспортної та енергетичної інфраструктури. Молдова може виступати не лише партнером, а й транзитною ланкою для експорту українських товарів до ЄС, Балкан чи інших країн. Обидві країни є аграрно орієнтованими і значною мірою залежать від експорту сільськогосподарської продукції.

Важливим інструментом розвитку двосторонньої співпраці України і Республіки Молдова є Міжурядова українсько-молдовська змішана комісія з питань торговельно-економічного співробітництва [38].

За останнє десятиліття обсяги двосторонньої торгівлі між Україною та Молдовою зазнали суттєвих змін, що зумовлено як внутрішніми економічними процесами, так і зовнішніми чинниками. Дані рисунків 2.12 та 2.13 демонструють збільшення обсягів як експорту, так і імпорту.

На рис. 2.12 наведено динаміку експорту Молдови до України за період 2014-2023 років. У 2014 році обсяг експорту становив 109227 тис. дол. США, у наступні роки він зменшився і коливався в межах 45840-92767 тис. дол. США. У 2022 році відбулось стрімке підвищення – до 720003 тис. дол. США, а у 2023 році експорт дещо знизився, хоча все одно значно перевищував показники 2014-2021 рр.

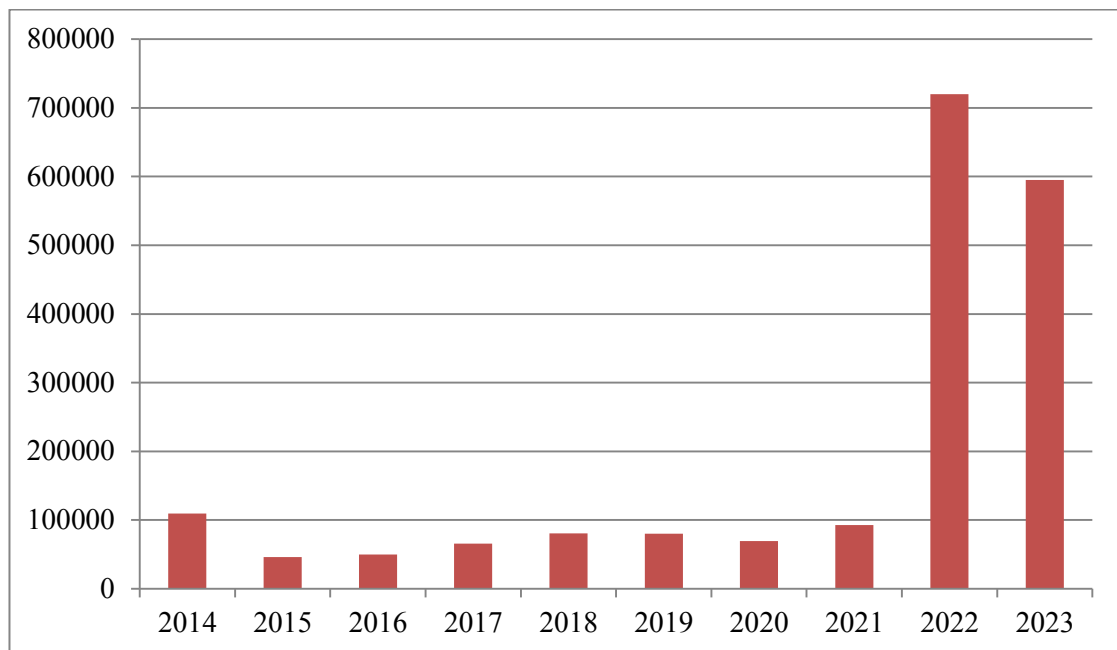

Рис. 2.12. Динаміка експорту Молдови до України, 2014-2023 рр., тис. дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [39]

На рис. 2.13 зображено динаміку імпорту Молдови з України за період 2014-2023 років. Показники імпорту демонструють більш поступове збільшення, ніж експорт. Найнижчим показник імпорту був у 2014 році, коли становив 54637 тис. дол. США. Потім відбулося значне збільшення показника до 371128 тис. дол. США у 2015 з поступовим зростанням до 2018 року, коли імпорт до Молдови з України зріс з до 577184 тис. дол. США. У наступні два роки імпорт дещо знизився, але вже у 2021 році тенденцію до збільшення обсягів імпорту було відновлено і у 2023 році показник сягнув 1076248 тис. дол. США.

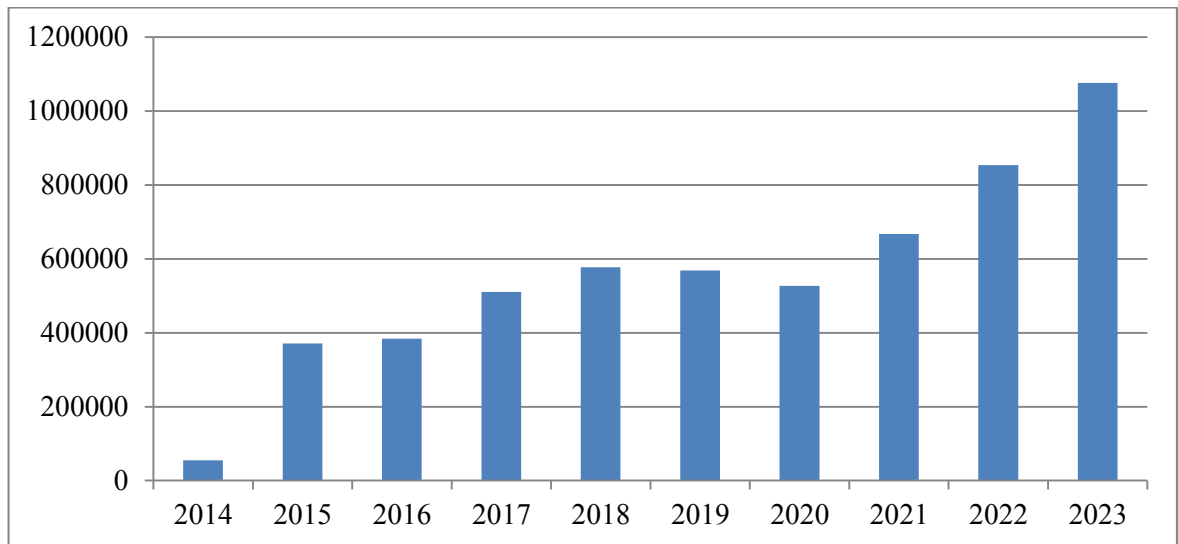

Рис. 2.13. Динаміка імпорту Молдови з України, 2014-2023 рр., тис. дол.

США

Джерело: складено автором за матеріалами [40]

Сальдо у торгівлі товарами за весь досліджуваний період було на користь України (рис. 2.14).

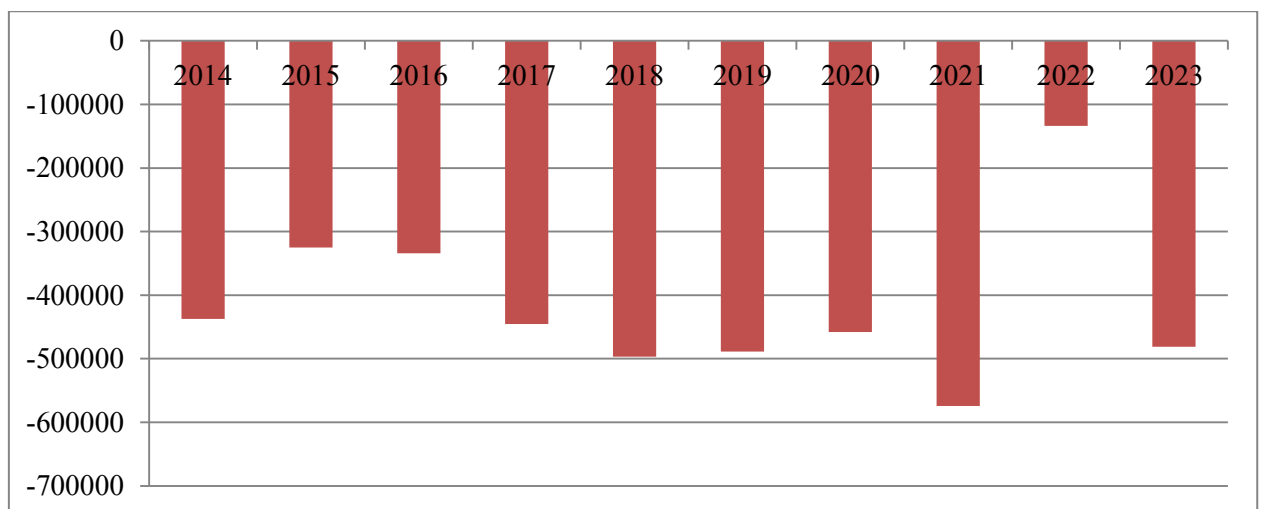

Рис. 2.14. Сальдо торгівлі товарами Республіки Молдова з Україною, 2014-

2023 рр., тис. дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [41]

З даних таблиці 2.7 можна зробити висновок, що в експорті Молдови до України за вартісним обсягом переважають мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх перегонки; напої, алкогольні напої та оцет; пластмаси та вироби з них.

Таблиця 2.7

Товарна структура експорту Республіки Молдова до України, 2014-2023
рр., тис. дол. США

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх перегонки	261	690	1916	4248	5232	6341	6896	10361	587821	428133
Напої, алкогольні напої та оцет	26447	14425	15315	11636	14183	7789	8608	10169	16130	33644
Пластмаси та вироби з них	1113	519	477	566	842	1131	1304	3644	9030	19900
Сіль; сірка; земля і камінь; штукатурні матеріали, вапно та цемент	959	30	414	3157	6649	6896	1856	1274	15433	15681
Фармацевтична продукція	8557	3285	4556	6336	10918	10315	10520	13930	10189	12985
Атомні реактори, котли, машини та механічні пристрої; його частини	3237	1359	2240	2341	2826	3676	3888	2396	6247	11282
Їстівні фрукти та горіхи; цедра цитрусових або дині	1945	1968	2374	1583	1643	4053	3530	4997	5627	7270
Скло та скляні вироби	2384	500	429	470	772	1242	1382	1606	3597	7213

Джерело: складено автором за матеріалами [39]

Якщо ж дослідити товарну структуру експорту Молдови до України більш детально, то можна відзначити, що за вартісним обсягом у 2023 році першу позицію займає нафтові олії та олії, отримані з бітумінозних мінералів (крім сирової нафти), за ними з великим відривом йдуть неденатурований етиловий спирт міцністю <80%; спирти, лікери та інші алкогольні напої та електрична енергія.

Таблиця 2.8

Основні товари в експорті Молдови до України, 2021-2023 рр., тис. дол.

США

Товар	2021	2022	2023
Нафтові олії та олії, отримані з бітумінозних мінералів (крім сирової нафти)	10355	556544	394732
Неденатурований етиловий спирт міцністю <80%; спирти, лікери та інші алкогольні напої	4415	12099	29003
Електрична енергія	6	21904	22699
Поліацетали, інші поліефіри та епоксидні смоли в первинних формах; полікарбонати, алкідні смоли	0	3765	13187
Медикаменти, що складаються зі змішаних або незмішаних продуктів для терапевтичного або профілактичного використання	13716	9825	11810
Гіпс; ангідрит; штукатурки, що складаються із кальцинованого гіпсу або сульфату кальцію	441	13059	11581

Джерело: складено автором за матеріалами [39]

У кількісному вимірі першість також за нафтовими оліями та оліями, отриманими з бітумінозних мінералів (крім сирової нафти), за ними слідують вапняковий флюс; вапняк та інший вапняний камінь (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Основні товари в експорті Молдови до України, 2021-2023 рр., тон

Товар	2021	2022	2023
Нафтові олії та олії, отримані з бітумінозних мінералів (крім сирової нафти)	19550	410817	408782
Вапняковий флюс; вапняк та інший вапняний камінь	45789	79339	135658
Гіпс; ангідрит; штукатурки, що складаються із кальцинованого гіпсу або сульфату кальцію	4012	86864	67374
Регеновані «макулатурні» паперові або картонні відходи (крім паперової вати)	18682	20442	25933
Неденатурований етиловий спирт міцністю <80%; спирти, лікери та інші алкогольні напої	2178	6704	15118

Джерело: складено автором за матеріалами [39]

В імпорті Молдови з України за вартісним обсягом переважають мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки; бітумні

речовини; деревина та вироби з деревини; деревне вугілля; чавун та сталь, про що свідчать дані таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Товарна структура імпорту Республіки Молдова з України, 2014-2023

рр., тис. дол. США

Товарна група	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки	9568	2097	1947	2346	3121	3307	1991	25483	58028	360248
Деревина та вироби з деревини; деревне вугілля	34389	32275	32717	38516	39315	40488	45220	68642	82220	77963
Чавун і сталь	43731	30131	33832	43773	56633	47139	38049	62508	55538	53686
Молочні продукти; пташині яйця; натур. мед; істівні продукти тваринного походження	13594	11355	11195	16256	19777	23927	23556	30522	43832	48500
Пластмаси та вироби з них	28012	18160	19882	25448	32388	35330	35407	47115	37233	37721
Напої, алкогольні напої та оцет	21268	14434	18803	20864	22940	23372	21783	30610	25596	32009
М'ясо та істівні м'ясні субпродукти	33246	9866	7874	7583	7390	12498	13260	19759	24177	30661
Вироби з чавуну або сталі	21637	16862	18826	23806	30651	28049	28411	31568	23943	29420
Електр.машини та обладнання та їх частини; звукозаписуючі, відтвор.апарати	22154	16263	14700	20057	22941	22893	23634	27975	27668	28807
Готові продукти із круп, борошна або молока; кондитерські вироби	19605	13505	13872	16385	18679	21743	20342	24937	24078	27384

Джерело: складено автором за матеріалами [40]

Дослідивши товарну структуру імпорту Молдови з України більш докладно, можна відзначити, що за вартісним обсягом у 2023 році першу позицію займає нафтовий газ та інші газоподібні вуглеводні. Другу позицію займає деревина, розпиляна чи розколота вздовж, нарізана чи лущена, стругана чи нестругана, а на третьому місці знаходиться м'ясо та їстівні субпродукти птиці, качок, гусей, індиків тощо (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Основні товари в імпорті Молдови з України, 2021-2023 рр., тис. дол.

США

Товар	2021	2022	2023
Нафтовий газ та інші газоподібні вуглеводні	14989	6	337401
Деревина, розпиляна чи розколота вздовж, нарізана чи лущена, стругана чи нестругана	35394	40691	32918
М'ясо та їстівні субпродукти птиці, качок, гусей, індиків тощо	17785	20884	27069
Деревно-стружкові плити	18596	19327	22019
Електрична енергія	7741	55716	21114

Джерело: складено автором за матеріалами [40]

У таблиці 2.12 наведено основні товари в імпорті Молдови з України у кількісному вимірі. Як можна побачити, перше місце належить гальці, гравію та щебню, за ними слідує нафтовий газ та інші газоподібні вуглеводні, а на третій позиції знаходиться цемент.

Таблиця 2.12

Основні товари в імпорті Молдови з України, 2021-2023 рр., тон

Товар	2021	2022	2023
Галька, гравій, щебінь	198270	148503	316628
Нафтовий газ та інші газоподібні вуглеводні	12138	2	301614
Цемент, в т.ч. цементні клінкери, забарвлені або незабарвлені	81749	89065	151857
Деревина, розпиляна чи розколота вздовж, нарізана чи лущена, стругана чи нестругана	96103	92477	106030
Води, в т.ч. мінеральні води та газовані води, що містять цукор або інші підсолоджувачі	58615	41593	48815
Деревно-стружкові плити	47497	40089	47710

Джерело: складено автором за матеріалами [40]

Україна та Республіка Молдова продовжують зміцнювати торговельні відносини. Так, наприклад, у грудні 2024 року відбулася зустріч представників двох країн, де було погоджено покращення співпраці в торгівлі продукцією тваринництва, а також узгоджено міжнародні сертифікати для експорту та імпорту. Такі ініціативи мають сприяти позитивному впливу на економіки обох країн та збільшенню товарообміну [42].

У таблиці 2.13 наведено останні наявні дані щодо зовнішньої торгівлі послугами України і Республіки Молдова. У 2021 році обсяг як експорту, так і імпорту збільшився порівняно з 2020 роком. Україна більше експортувала послуг до Молдови, ніж імпортувала з цієї країни. Відповідно, сальдо торгівлі послугами, так само, як і товарами, було на користь України.

Україна переважно експортувала до Молдови транспортні послуги та послуги, пов'язані з подорожами. В імпорті України з Молдови транспортні послуги, ділові послуги та послуги будівництва.

Таблиця 2.13

Зовнішня торгівля послугами України і Республіки Молдова,
2021 рік

Найменування послуги згідно із КЗЕП	Експорт			Імпорт			Сальдо (+, -)
	Обсяг, тис.дол. США	У % 2020	Питома вага, у % до загальног о обсягу країни	Обсяг, тис.дол. США	У % 2020	Питома вага, у % до загальног о обсягу країни	
Республіка Молдова	70074,0	121,1	100,0	36742,4	129,7	100,0	33331,6
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	к/с	к/с	к/с	-	-	-	к/с
Послуги з ремонту та технічного обслуговування	2119,9	73,8	3,0	1023,1	153,3	2,8	1096,8
Транспортні послуги	28410,4	141,6	40,5	13759,1	111,0	37,5	14651,3

Продовження таблиці 2.13

Послуги, пов'язані з подорожами	19305,4	98,0	27,6	1397,1	164,1	3,8	17908,3
Послуги з будівництва	8230,7	81,8	11,8	9159,8	146,4	24,9	-929,2
Послуги зі страхування	569,8	236,7	0,8	138,3	126,1	0,4	431,6
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	77,1	182,5	0,1	к/с	к/с	к/с	к/с
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	660,9	528,7	0,9	25,9	52,2	0,1	635,0
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	5235,1	292,1	7,5	198,5	117,3	0,5	5036,6
Ділові послуги	5321,0	190,2	7,6	9595,5	135,5	26,1	-4274,4
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с
Державні та урядові послуги	0,2	21,1	0,0	1431,9	196,7	3,9	-1431,7

к/с – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації

Джерело: складено автором за матеріалами [43]

Торговельне співробітництво між Україною та Республікою Молдова розвивається в умовах складного міжнародного середовища, що впливає на його перспективи та динаміку. Для комплексного розуміння цього процесу корисним є застосування PESTEL-аналізу (табл. 2.14), який дає змогу врахувати політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та правові фактори, що формують умови та обмеження для двосторонньої торгівлі.

Таблиця 2.15

PESTEL-аналіз торговельних відносин Республіки Молдова та України

Політичні фактори (P)	Спрямованість обох країн на євроінтеграцію. Спільні виклики через геополітичну нестабільність.
Економічні фактори (E)	Тісна економічна взаємозалежність. Спільні інтереси в аграрній сфері та енергетиці. Вплив інфляції.
Соціальні фактори (S)	Культурна близькість. Взаємна трудова міграція. Попит на продукцію обох країн.
Технологічні фактори (T)	Розвиток транспортної інфраструктури. Оцифрування митних процедур. Інновації в агросекторі.
Екологічні фактори (E)	Агрокліматичні умови сприятливі для розвитку сільського господарства. Вплив екологічних стандартів ЄС.
Правові фактори (L)	Зони вільної торгівлі з ЄС. Гармонізація законодавства з європейськими нормами. Захист прав власності.

Розроблено автором.

Отже, обидві країни орієнтовані на євроінтеграцію, що позитивно впливає на їхню економічну взаємодію. Гармонізація нормативно-правової бази з європейськими стандартами спрощує митні процедури та полегшує доступ до спільного європейського ринку. Водночас геополітична нестабільність, зокрема, війна в Україні та невирішеність придністровського конфлікту, створюють ризики для торговельного співробітництва. Політична воля обох країн до співпраці значною мірою залежить від міжнародної підтримки та внутрішньої стабільності.

Географічна близькість України та Молдови є важливим чинником, що сприяє розвитку торгівлі завдяки зменшенню транспортних витрат. Обидві країни мають розвинений аграрний сектор, що створює значний потенціал для двостороннього експорту сільськогосподарської продукції. Проте внутрішні економічні виклики, такі як висока інфляція та вплив економічних криз, знижують конкурентоспроможність продукції та створюють ризики для торговельних операцій.

Соціокультурна близькість між Україною та Молдовою є важливим стимулом для співробітництва. Водночас значний рівень трудової міграції, що характерний для обох країн, створює виклики для внутрішніх ринків праці та знижує споживчий попит, що може впливати на обсяги двосторонньої торгівлі.

Розвиток транспортної інфраструктури між Україною та Молдовою сприяє збільшенню обсягів товарообігу. Проте недостатній рівень цифровізації торговельних процесів залишається проблемою, яка обмежує швидкість та ефективність обробки замовлень. Інвестиції в автоматизацію та електронну торгівлю можуть значно підвищити продуктивність двосторонньої торгівлі.

Торгівля між країнами значною мірою залежить від аграрної продукції, яка є вразливою до кліматичних змін. Екологічні ризики, такі як посухи або зміни погодних умов, створюють додаткові загрози для стабільності постачання. Водночас впровадження екологічних стандартів ЄС стимулює підвищення якості продукції та її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, хоча це потребує додаткових інвестицій.

Гармонізація законодавства України та Молдови з європейськими стандартами зменшує правові бар'єри для двосторонньої торгівлі. Однак корупція та бюрократія залишаються значними перешкодами, які ускладнюють ведення бізнесу та створюють ризики для іноземних інвесторів. Боротьба з цими явищами є критично важливою для створення сприятливого середовища для торгівлі.

Таким чином, PESTEL-аналіз показує, що торговельне співробітництво між Україною та Молдовою має значний потенціал завдяки географічній близькості, спільним євроінтеграційним прагненням та соціокультурній спорідненості. Однак, існують серйозні виклики, пов'язані з геополітичною нестабільністю, низьким рівнем цифровізації, екологічними ризиками та правовими бар'єрами. Для розширення та поглиблення співробітництва необхідно зосередитися на адаптації до європейських стандартів,

модернізації інфраструктури, боротьбі з корупцією та залученні інвестицій у технологічні та екологічні рішення.

2.3. Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова

Республіка Молдова, незважаючи на обмежені масштаби національної економіки та внутрішні виклики, має потенціал для розвитку зовнішньої торгівлі. Цьому сприяє географічне положення між країнами Європейського Союзу та СНД, а також наявність угод про вільну торгівлю з ЄС, Туреччиною та СНД.

Діловий та інвестиційний клімат Молдови все ще створює значні проблеми для потенційних експортерів товарів до цієї країни. У 2022 році та продовженні у 2023 році, коли країна долала наслідки пандемії COVID-19, війна в Україні поставила нові виклики з напливом біженців, матеріально-технічними перебоями в міжнародній торгівлі та енергетичною кризою. Це призвело до обмеження ресурсів країни для довгострокових пріоритетів розвитку, оскільки уряду довелося зосередитися на короткострокових заходах відновлення. Незважаючи на ці виклики, уряд і парламент продовжують просувати довгострокові реформи [44].

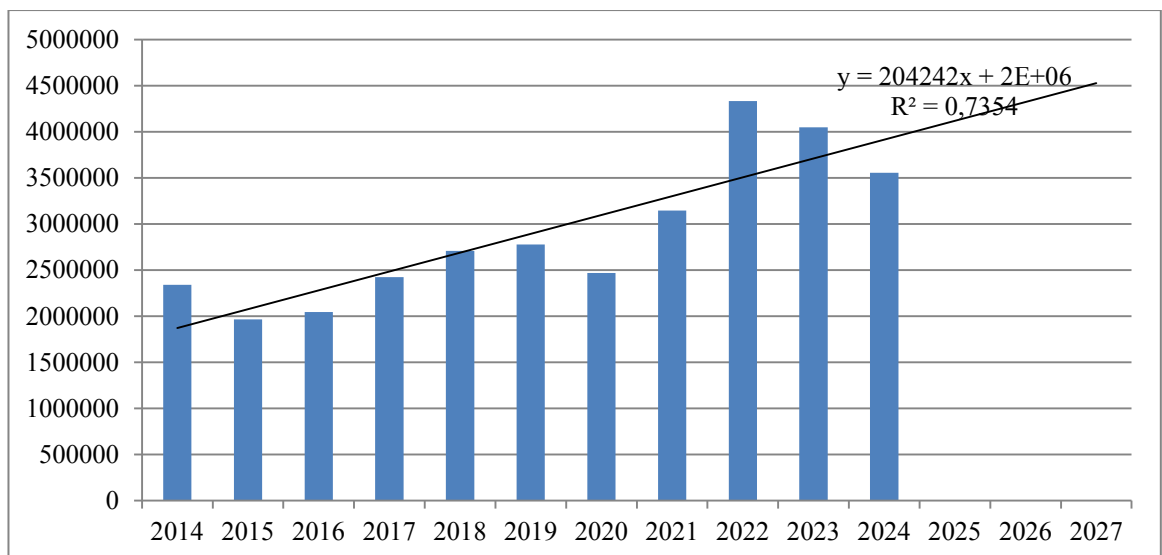
Економіка Республіки Молдова, незважаючи на різні виклики останнім часом, докладає значних зусиль для збільшення експортного потенціалу, одночасно створюючи більш конкурентоспроможну та продуктивну економіку. Ця мета має значний масштаб, з якою Молдова раніше не стикалася, не лише з точки зору кількості та якості, але й з огляду на зовнішні фактори. Передусім мається на увазі процес деглобалізації, який вплинув на всю світову економічну систему та докорінно змінює правила світового ринку. Фрагментація та регіоналізація міжнародної торгівлі вимагають нових підходів до торговельної політики всіх країн, у тому числі, і для Молдови.

Експортна орієнтація лежить в основі моделі економічного розвитку Молдови, ступінь відкритості якої становить близько 85-90 %. Проте

експортні показники країни обмежені, переважно зосереджені в секторах з низькою доданою вартістю, таких як текстиль, одяг і сільськогосподарська продукція. Для покращення показників експорту важливо зосередитися на інвестиціях у різних сферах, включаючи інфраструктуру, транспорт та енергетику [45].

Відповідно до карти експортного потенціалу ІТС до 2028 року Молдова може збільшити свій експорт на 2,2 млрд дол. США. Продуктами з найбільшим експортним потенціалом з Республіки Молдова до світу є продукція машинобудування, електроенергія, насіння олійних культур та одяг. Продукція машинобудування та електроенергія показують найбільшу абсолютну різницю між потенційним і фактичним експортом у вартісному вираженні, що залишає можливість реалізувати додатковий експорт на суму 312 млн дол. США. Нереалізований потенціал насіння олійних культур становить 299 млн дол. США, а одягу – 226 млн дол. США [46].

З даних рис. 2.15 можна зробити висновок, що результати проведеного тренд-аналізу динаміки експорту товарів Республіки Молдова свідчать про позитивний тренд у період 2025-2027 років. Вірогідність зростання обсягу експорту товарів з Молдови складає 74 %.

2.15. Динаміка експорту товарів Республіки Молдова у 2014-2024 рр. та прогноз до 2027 р., тис. дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [34]

З даних рис. 2.16 можна зробити висновок, що результати проведеного тренд-аналізу імпорту товарів Республіки Молдова свідчать про ймовірність зростання обсягу імпорту у період 2025-2027 років. Вірогідність прогнозу становить 80 %.

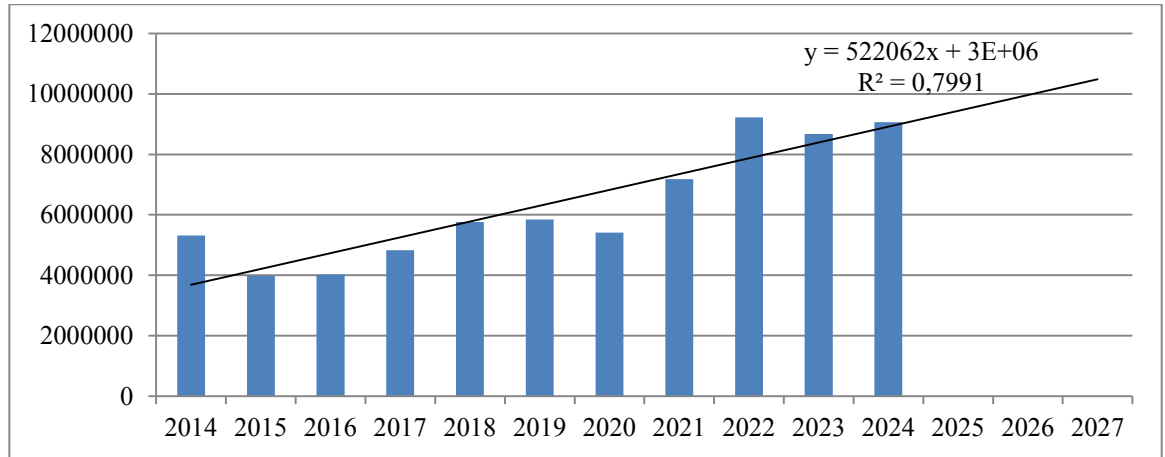

Рис. 2.16. Динаміка імпорту товарів Республіки Молдова у 2014-2024 рр.
та прогноз до 2027 р., тис. дол. США

Джерело: складено автором за матеріалами [35]

Таблиця 2.16 демонструє показники річної відсоткової зміни обсягів експорту та імпорту товарів та послуг Молдови, що прогнозуються до 2027 року. Згідно з цими даними, обсяг експорту товарів та послуг Республіки Молдова буде щорічно зростати, так само, як і обсяг імпорту товарів і послуг. Однак, якщо зростання обсягу експорту буде найбільшим у 2025 році (10 %), а в наступні роки буде повільно зменшуватися і у 2027 році, за прогнозом, річна зміна становитиме 7,8 %, то ситуація з імпортом протилежна. Тобто у 2025 році річна зміна становитиме 7 %, у 2026 році вона збільшиться до 7,9 %, а найбільшою стане у 2027 році – 8,7 %.

Таблиця 2.16

Прогноз зміни обсягів зовнішньої торгівлі Республіки Молдова, %

Прогноз зовнішньої торгівлі	2025	2026	2027
Обсяг експорту товарів і послуг, річна зміна у %	10,0	9,0	7,8
Обсяг імпорту товарів і послуг, річна зміна у %	7,0	7,9	8,7

Джерело: складено автором за матеріалами [47]

Для визначення перспектив розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова вважаємо за доцільне побудувати SWOT-матрицю для аналізу стану зовнішньої торгівлі Молдови (таблиця 2.17).

Таблиця 2.17

SWOT-матриця зовнішньої торгівлі Республіки Молдова

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Угода про асоціацію з ЄС, включно з ПВЗВТ, що забезпечує доступ до ринку ЄС. Географічне розташування між Європейським Союзом і країнами СНД. Сильний аграрний сектор: виробництво фруктів, овочів, вин, меду тощо. Зростання обсягів експорту до країн ЄС. Потенціал для розвитку експорту продукції з високою доданою вартістю.	Слабко розвинена транспортна та логістична інфраструктура. Обмежена диверсифікація економіки та експорту (переважання сільгосппродукції). Низька конкурентоспроможність продукції, невідповідність стандартам. Залежність від зовнішніх ринків, особливо європейських і російських. Старіння населення та міграція кваліфікованої робочої сили. Політична нестабільність та корупція, що стримує інвестиційну активність.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Залучення іноземних інвестицій через європейську інтеграцію. Розвиток торгівельних відносин з новими ринками, такими як Азія та Африка. Участь у міжнародних інфраструктурних проєктах, зокрема транспортних коридорах. Модернізація та цифровізація торговельних процесів. Збільшення експорту продукції з доданою вартістю (переробка сировини). Розширення кооперації з міжнародними організаціями для подолання криз.	Погіршення відносин з країнами СНД, що може обмежити експорт. Висока залежність від європейської економіки, яка може постраждати через рецесію. Зміна клімату, що негативно впливає на аграрний сектор. Конкуренція з боку сусідніх країн із більш розвинутими економіками. Енергетична залежність, що може спричинити зриви у виробництві та експорті. Нестабільна макроекономічна ситуація та зростання зовнішнього боргу.

Складено автором

Матриця SWOT-аналізу показує, що Молдова має значний потенціал для розвитку зовнішньої торгівлі завдяки співпраці з ЄС, сильному аграрному

сектору та можливостям диверсифікації ринків. Проте для реалізації цього потенціалу необхідно вирішити проблеми інфраструктури, знизити залежність від обмеженого кола ринків і посилити економічну стабільність.

Одним із ключових чинників, що сприяють розвитку зовнішньої торгівлі Молдови, є укладення Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, яка включає положення про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі. Завдяки цій угоді молдовські експортери отримали доступ до великого ринку ЄС із його високою купівельною спроможністю, що вже сприяло збільшенню частки експорту до країн ЄС. Сьогодні Європейський Союз є основним торговельним партнером Молдови, на який припадає близько 60 % загального експорту країни.

Молдова також користується перевагами своєї сільськогосподарської спеціалізації, зокрема виробництва вин, фруктів, овочів, меду та зернових культур. Ці товари є конкурентоспроможними на міжнародних ринках завдяки високій якості та відносно низькій собівартості виробництва.

Додатковою перспективою є розвиток інфраструктурних проєктів за підтримки міжнародних фінансових організацій. Інвестиції в модернізацію транспортних коридорів, логістичних центрів та енергетичної інфраструктури сприятимуть інтеграції країни у глобальні ланцюги поставок.

Попри очевидні переваги, Молдова стикається з низкою проблем, що стримують розвиток зовнішньої торгівлі. Серед основних викликів можна виділити слабку інфраструктуру, що ускладнює транспортування продукції на зовнішні ринки. Висока вартість транспортування та недостатній розвиток логістики впливають на конкурентоспроможність експорту.

Ще одним обмеженням є демографічна криза, пов'язана зі скороченням чисельності та старінням населення. Відтік молодोї та кваліфікованої робочої сили призводить до скорочення виробничих потужностей, що негативно впливає на експортний потенціал країни.

Суттєвою проблемою є політична нестабільність, яка знижує довіру іноземних інвесторів та обмежує доступ до зовнішнього фінансування. Крім

того, відсутність ефективного впровадження законодавства про захист прав інтелектуальної власності зменшує зацікавленість міжнародних компаній у співпраці.

Для подолання вищезазначених викликів Молдова має зосередитися на кількох ключових напрямках. По-перше, необхідно продовжувати гармонізацію національного законодавства з нормами ЄС для покращення умов торгівлі та залучення іноземних інвестицій.

По-друге, важливо розвивати програми підтримки малого та середнього бізнесу. Субсидії, освітні програми для підприємців і доступ до фінансування сприятимуть зростанню експорту та диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності.

По-третє, модернізація інфраструктури та інтеграція в регіональні та глобальні транспортні коридори залишаються пріоритетними завданнями. Інвестиції у цифровізацію торговельних процесів також допоможуть зменшити адміністративні бар'єри та підвищити ефективність міжнародної торгівлі.

Таким чином, необхідно розвивати всі кластери конкурентоспроможності, науки та освіти, сприяти багатосторонній співпраці та диверсифікації експорту, змінювати структуру експорту. Необхідно реструктуризувати економіку Республіки Молдова, щоб переорієнтувати національну економіку на сталий розвиток. У цьому контексті слід враховувати структуру факторів виробництва. Ресурси мають бути спрямовані в галузі з експортним потенціалом. Такими секторами агропродовольчої галузі є харчова промисловість і галузь племінної справи [48].

Для покращення торговельної політики Республіки Молдова пропонується використати світовий досвід, який полягає в реалізації спеціально розробленої стратегії зовнішньоекономічної політики, яка зазвичай включає конкретні цілі. Стратегія, спрямована на підвищення

ефективності зовнішньоекономічної політики Республіки Молдова має включати наступні чотири цілі (рис. 2.17):

- підтримання зростання експортного потенціалу;
- підвищення якості вітчизняних товарів;
- підвищення ефективності логістики та покращення якості інфраструктури;
- розвиток електронної комерції [11; 31; 32; 48].

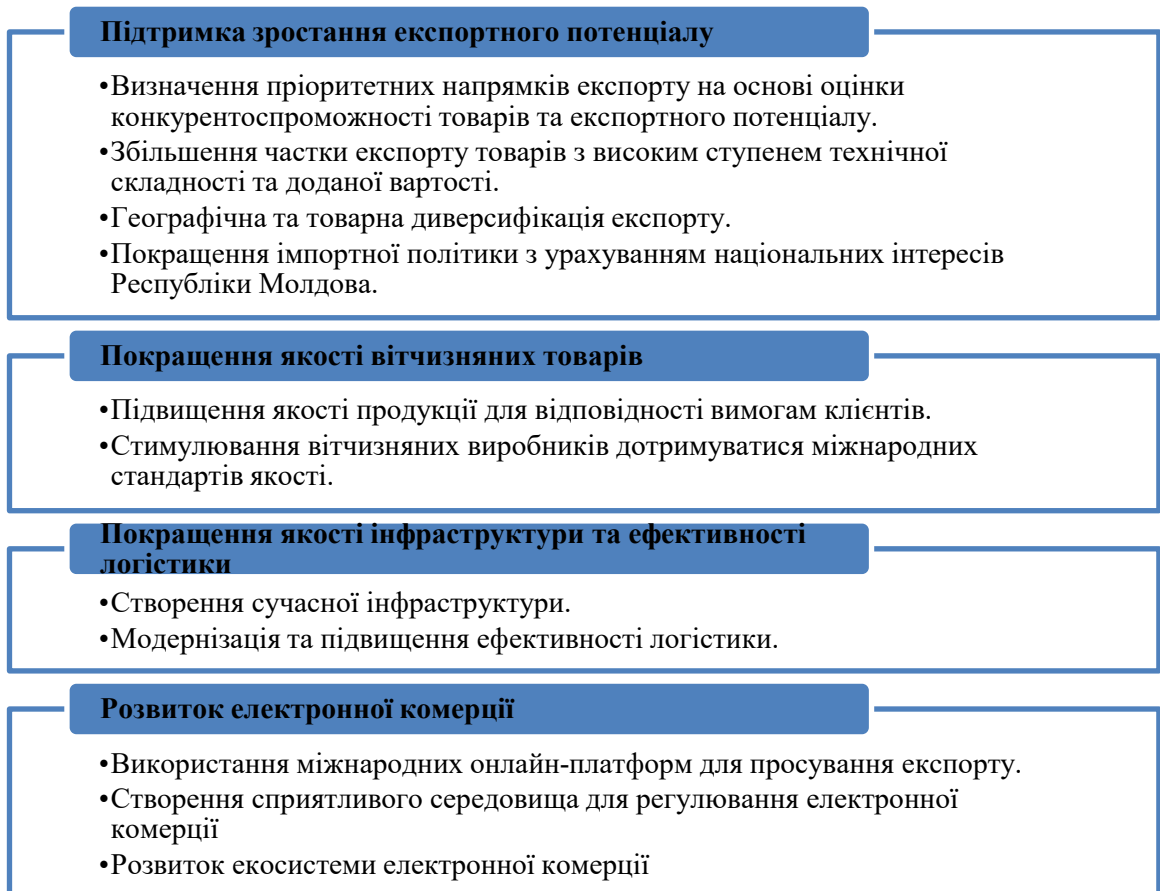

Рис. 2.17. Цілі стратегії, спрямованої на вдосконалення зовнішньоекономічної політики Республіки Молдова
Джерело: складено автором за матеріалами [11; 31; 32; 48; 49]

Отже, перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова пов'язані з диверсифікацією експортних ринків, підвищенням якості продукції, розвитком інфраструктури та впровадженням цифрових

технологій у торгівлю. Проте для реалізації цього потенціалу необхідно вирішувати структурні виклики, зокрема покращувати бізнес-клімат, захист прав інтелектуальної власності та забезпечувати політичну стабільність.

Висновки до другого розділу

1. Сучасний стан зовнішньої торгівлі Республіки Молдова характеризується залежністю від обмеженого кола товарів та ринків, а також значними викликами, пов'язаними з торговельним дефіцитом та інфраструктурними проблемами. Проте існують значні можливості для розвитку, особливо у контексті розширення співпраці з Європейським Союзом. Реалізація стратегічних реформ та використання міжнародної допомоги може значно покращити позиції Молдови на світовому ринку.

2. Двостороння торгівля між Україною та Республікою Молдова має стратегічне значення для обох країн. Попри наявні проблеми, співпраця у сфері торгівлі має значний потенціал, який можна реалізувати через розвиток інфраструктури, диверсифікацію економік і поглиблення інтеграції до європейських структур. В останні роки обсяги зовнішньої торгівлі між Україною та Молдовою значно зросли. За період 2014-2023 рр. сальдо торгівлі було позитивним для України та негативним для Молдови. Перспективи розвитку двосторонньої торгівлі між Україною та Молдовою багато в чому залежать від здатності обох країн подолати існуючі проблеми та ефективно використовувати свої конкурентні переваги.

3. Республіка Молдова має значний потенціал для розвитку зовнішньої торгівлі завдяки сприятливому географічному розташуванню, аграрному потенціалу та економічним угодам із країнами ЄС. Проте реалізація цього потенціалу вимагає подолання інфраструктурних, демографічних та політичних бар'єрів. Комплексна стратегія, спрямована на інновації, розвиток інфраструктури та інтеграцію в міжнародні ринки, може допомогти Молдові стати більш суттєвим учасником глобальної торгівлі.

ВИСНОВКИ

1. Досліджено сутність, функції та значення зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки. Зовнішня торгівля є однією з ключових складових економічного розвитку будь-якої країни. Вона сприяє ефективному розподілу ресурсів, стимулює розвиток національного виробництва, інтегрує країну у світову економіку та створює умови для економічного зростання. Основними функціями зовнішньої торгівлі є забезпечення країни необхідними товарами та послугами, розширення ринків збуту, отримання валютних надходжень і підвищення конкурентоспроможності.

Роль зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки визначається такими аспектами: розширенням доступу до дефіцитних ресурсів, зниженням витрат виробництва через імпорт дешевших сировинних матеріалів, стимулюванням інновацій та технологічного оновлення, а також створенням нових робочих місць завдяки зростанню експорту.

2. Визначено ендогенні та екзогенні чинники впливу на зовнішню торгівлю. Розвиток зовнішньої торгівлі обумовлений складною взаємодією ендогенних і екзогенних чинників, кожен з яких відіграє специфічну роль у формуванні торговельного потенціалу країни. Ендогенні чинники, такі як структура економіки, рівень технологічного розвитку, продуктивність праці та конкурентоспроможність національної продукції, визначають здатність країни ефективно використовувати свої ресурси для участі у міжнародній торгівлі. Водночас екзогенні чинники, зокрема динаміка глобальних ринків, валютні коливання, міжнародні торговельні угоди, політична стабільність створюють зовнішнє середовище, у якому функціонує національна економіка.

Успішний розвиток зовнішньої торгівлі вимагає гармонійного врахування ендогенних і екзогенних чинників, що дозволяє країні не лише

адаптуватися до змін у міжнародному середовищі, але й використовувати їх для досягнення сталого економічного зростання.

3. Проаналізовано сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова. В останні роки обсяги як експорту, так й імпорту Молдови зросли. Основними торговельними партнерами Республіки Молдова є країни ЄС, а також Україна. Електричні машини та обладнання та їх частини залишаються основною позицією експорту Молдови, а в імпорті найбільша частка припадає на мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх перегонки. Сучасний стан зовнішньої торгівлі Республіки Молдова характеризується залежністю від обмеженого кола товарів та ринків, а також значними викликами, пов'язаними з торговельним дефіцитом та інфраструктурними проблемами. Проте існують значні можливості для розвитку, особливо у контексті розширення співпраці з Європейським Союзом. Реалізація стратегічних реформ та використання міжнародної допомоги може значно покращити позиції Молдови на світовому ринку.

4. Досліджено тенденції розвитку двосторонньої торгівлі України та Республіки Молдова. В останні роки обсяги зовнішньої торгівлі між Україною та Молдовою значно зросли. За період 2014-2023 рр. сальдо торгівлі було позитивним для України та негативним для Молдови. В експорті Молдови до України за вартісним обсягом переважають мінеральне паливо, мінеральні масла та продукти їх перегонки; напої, алкогольні напої та оцет; пластмаси та вироби з них. В імпорті Молдови з України за вартісним обсягом переважають мінеральне паливо, нафтопродукти та продукти їх перегонки; бітумні речовини; деревина та вироби з деревини; деревне вугілля; чавун та сталь

Двостороння торгівля між Україною та Республікою Молдова має стратегічне значення для обох країн. Попри наявні проблеми, співпраця у сфері торгівлі має значний потенціал, який можна реалізувати через розвиток інфраструктури, диверсифікацію економік і поглиблення інтеграції до європейських структур. Перспективи розвитку двосторонньої торгівлі між

Україною та Молдовою багато в чому залежать від здатності обох країн подолати існуючі проблеми та ефективно використовувати свої конкурентні переваги.

5. Узагальнено перспективи розвитку зовнішньої торгівлі Республіки Молдова. Республіка Молдова має значний потенціал для розвитку зовнішньої торгівлі завдяки сприятливому географічному розташуванню, аграрному потенціалу та економічним угодам із країнами ЄС. Проте реалізація цього потенціалу вимагає подолання інфраструктурних, демографічних та політичних бар'єрів. Комплексна стратегія, спрямована на інновації, розвиток інфраструктури та інтеграцію в міжнародні ринки, може допомогти Молдові стати більш суттєвим учасником глобальної торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blanovschi A. Teorii și politici de comerț exterior. Administrarea Publică, № 2, 2015. URL: <https://iap.gov.md/repository/files/original/32b595033a0671bbda288d6a829a550190454ba6.pdf> (дата звернення 14.01.2025)
2. Теорія і практика зовнішньої торгівлі : навчальний посібник / Л. І. Григорова-Беренда, М. В. Шуба. 2-ге вид., випр., перероб. і доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 136 с.
3. Міжнародні економічні відносини: підручник / За редакцією А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 602 с.
4. Сидоров О. А., Фісуненко Н. О., Альошина Т. В. Світова економіка та міжнародні економічні відносини: підручник; кол. авторів; за заг. ред. д. е. н. Фісуненко П. А. Дніпро: Арт-Прес. 2023. 400 с.
5. Сутність торгівлі та її функції. URL: <https://buklib.net/books/22298/> (дата звернення 14.01.2025)
6. What is the role of international trade. URL: <https://www.esce.fr/en/faq-all-the-answers-to-your-questions/what-is-the-role-of-international-trade/> (дата звернення 14.01.2025)
7. External Trade Functions. URL: <https://www.mtic.go.ug/external-trade-functions/> (дата звернення 15.01.2025)
8. Yanqing Jiang. Potential effects of foreign trade on development. Trade, Foreign Direct Investment, and Development Strategies. Chandos Asian Studies Series. 2014. P. 45-61. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9781843347620500049> (дата звернення 15.01.2025)
9. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. 1990. URL: <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations> (дата звернення 15.01.2025)

10. Butmalai V., Saracu A. F.. Developments and Trends in the International Trade in Goods in the Republic of Moldova. Annals of “Dunarea de Jos” University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics. №3. 2021. URL:

https://www.researchgate.net/publication/357505468_Developments_and_Trends_in_the_International_Trade_in_Goods_in_the_Republic_of_Moldova (дата звернення 17.01.2025)

11. Regulatory and Procedural Barriers to Trade in the Republic of Moldova. Needs Assessment. United Nations New York and Geneva. 2017. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/trade/Publications/ECE_TRADE_433E.pdf (дата звернення 18.01.2025)

12. 7 Challenges of Foreign Trade. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/7-challenges-foreign-trade-navsupplybr-zqgsf/> (дата звернення 18.01.2025)

13. Report Reveals Three Biggest Challenges of International Trade. URL: <https://www.customssupport.com/insights/report-reveals-three-biggest-challenges-international-trade> (дата звернення 20.01.2025)

14. Influential Factors Affecting International Trade Flows. URL: <https://blog.pazago.com/post/factors-affecting-international-trade-flows> (дата звернення 20.01.2025)

15. Which Factors Can Influence a Country's Balance of Trade? URL: <https://www.investopedia.com/ask/answers/041615/which-factors-can-influence-countrys-balance-trade.asp> (дата звернення 20.01.2025)

16. Буй Фіонг Ліннь. Екзогенні та ендогенні чинники, що впливають на ефективність експортної діяльності підприємства. Сорок четверті економіко-правові дискусії. 2020. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/articles/year-12/rozdil-73/pidrozdil-284/pidrozdil2-812/> (дата звернення 23.01.2025)

17. Назаркевич І. В. Екзогенні і ендогенні чинники структурних трансформацій у національній економіці. Економічні горизонти. 2019. № 3(10). С. 94–104. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(10\).2019.219064](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(10).2019.219064) (дата звернення 23.01.2025)

18. Мельник О. Г., Нагірна М. Я. Діагностика факторів впливу на експортну діяльність підприємства. Інноваційна економіка. 2013. № 5. С. 63–66.

19. Скриньковський Р. М. Діагностика факторів впливу на експортну діяльність підприємства. Проблеми економіки. 2017. № 3. С. 220-226. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000801849> (дата звернення 23.01.2025)

20. Кузьминчук Н. В., Куценко Т.М., Терованесова О.Ю. Формування чинників впливу на експортно-імпорتنу діяльність вітчизняних промислових підприємств. Причорноморські економічні студії. Вип. 50 (1). 2020. С. 69-74. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/50_1_2020/14.pdf (дата звернення 23.01.2025)

21. Nasrudin A. Why Countries Import: A Look at Factors Affecting Imports. 2024. URL: <https://penpoin.com/factors-affecting-imports/> (дата звернення 25.01.2025)

22. National bureau of statistics of the Republic of Moldova. National Accounts. URL: https://statistica.gov.md/en/statistic_indicator_details/12#excel_tables_pages. (дата звернення 01.02.2025)

23. Moldova. OEC. URL: <https://oec.world/en/profile/country/mda> (дата звернення 01.02.2025)

24. Blanovschi A. Comerțul exterior al Republicii Moldova: realizări și probleme. Administrarea publică. 2010. URL: <https://iap.gov.md/repository/s/iap/item/2136> (дата звернення 02.02.2025)

25. Colesnicova T., Iașișin T., Șavga L. Foreign trade of the Republic of Moldova: analysis, evaluation and perspectives. Journal of Research on Trade, Management and Economic Development. 2023. Vol. 10. № 2(20). Pp. 52-66. URL: <https://doi.org/10.59642/JRTMED.2.2023.05> (дата звернення 02.02.2025)

26. Lobanov N. Trends in the foreign trade of the Republic of Moldova in connection with the signing of new free trade agreements. SPOUDAI - Journal of

Economics and Business. University of Piraeus, Piraeus. 2020. Vol. 70. Iss. ¾. Pp. 66-82. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/283668/1/1748007815.pdf> (дата звернення 02.02.2025)

27. Trade indicators. Republic of Moldova. URL: https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c%7c1%7c1%7c%7c1%7c1 (дата звернення 05.02.2025)

28. Trade (% of GDP) – Moldova. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?end=2023&locations=F-MD&start=2010> (дата звернення 05.02.2025)

29. External trade. National Bureau of Statistics. URL: https://statistica.gov.md/en/statistic_indicator_details/19 (дата звернення 05.02.2025)

30. List of importing markets for a product exported by Moldova. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 (дата звернення 05.02.2025)

31. Gutium T. Management of assessing the competitiveness of domestic goods in the context of the commercial policy of the Republic of Moldova. Summary of the doctoral thesis. 2021. 35 p. URL: <http://www.cnaa.md/en/thesis/56915/> (дата звернення 07.02.2025)

32. Gutium T. Foreign trade policy of the republic of Moldova: analysis and trends. Romanian Statistical Review - Supplement № 4. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/364824323_FOREIGN_TRADE_POLICY_OF_THE_REPUBLIC_OF_MOLDOVA_ANALYSIS_AND_TRENDS (дата звернення 07.02.2025)

33. List of supplying markets for a product imported by Moldova. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 (дата звернення 07.02.2025)

34. List of products exported by Moldova. URL: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (дата звернення 09.02.2025)

35. List of products imported by Moldova. URL: https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (дата звернення 09.02.2025)

36. List of services exported by Moldova. URL: https://www.trademap.org/Service_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c%7c%7cS00%7c1%7c3%7c1%7c2%7c2%7c1%7c5%7c1%7c1%7c1 (дата звернення 09.02.2025)

37. List of services imported by Moldova. URL: https://www.trademap.org/Service_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c%7c%7cS00%7c1%7c3%7c1%7c1%7c2%7c1%7c5%7c1%7c%7c1 (дата звернення 09.02.2025)

38. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Молдовою. URL: <https://moldova.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/137-ukrainsko-moldovskoje-torgovo-ekonomicheskoje-sotrudnichestvo> (дата звернення 13.02.2025)

39. Bilateral trade between Moldova, Republic of and Ukraine. Export. URL: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c804%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (дата звернення 13.02.2025)

40. Bilateral trade between Moldova, Republic of and Ukraine. Import. URL: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c804%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (дата звернення 13.02.2025)

41. Bilateral trade between Moldova, Republic of and Ukraine. Trade Balance. URL:

https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c498%7c%7c804%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c3%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (дата звернення 13.02.2025)

42. Диверсифікація двосторонньої торгівлі між Молдовою та Україною. URL: <https://business.dii.gov.ua/news/dyversyfikatsiia-dvostoronnoi-torhivli-mizh-moldovoii-ta-ukrainoiu> (дата звернення 20.02.2025)

43. Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами 2021. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/gsztp/gsztp_u/arh_gsztp2021_u.html (дата звернення 20.02.2025)

44. Market Overview. Moldova – Country Commercial Guide. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/moldova-market-overview> (дата звернення 15.04.2025)

45. Chistruga B. The need to diversify exports of the Republic of Moldova in the context of international trade fragmentation. Creșterea economică în condițiile globalizării. Chisinau, Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2023. Ediția 17. P. 11. URL: <https://doi.org/10.36004/nier.cecg.I.2023.17.6> (дата звернення 15.04.2025)

46. Export Potential Map. ITC. URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/products/tree-map?fromMarker=i&exporter=498&toMarker=w&market=w&whatMarker=s> (дата звернення 20.04.2025)

47. Foreign trade figures of Moldova. URL: <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/moldova/trade-profile> (дата звернення 20.04.2025)

48. Duka Gh., Stratan A., Gutium T. Competitiveness of Moldovaa's Agri-food Trade: Challenges and Perspectives. E3S Web of Conferences. Cape Town: EDP Sciences. 2023. Vol.409. Pp. 1-11. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340906008> (дата звернення 20.04.2025)

49. Стахова Н., Живко М., Петришин С., Ковбасовська В. Бар'єри та можливості Республіки Молдови як майбутнього члена Європейського

Союзу. Вісник економіки. 2023. Вип. 4. С. 118–133. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.04.118> (дата звернення 20.04.2025)

50. Кваліфікаційна робота бакалавра : методичні рекомендації до виконання для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньої програми «Міжнародні економічні відносини» / уклад. Л. І. Григорова-Беренда, Н. А. Казакова, С. А. Касьян, Н. В. Непрядкіна, О. В. Ханова. – 6-те вид., перероб. і доп. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. – 40 с.